

GÖSTERGE

GÜZ 2018

ARACI KURUMLAR - 2018/06
PORTFÖY YÖNETİM ŞİRKETLERİ - 2018/06
OY HAKKI KULLANIMI VE ELEKTRONİK GENEL KURUL
EVRENSEL TEMEL GELİR
TİCARET SAVAŞLARI

TSPB

GÖSTERGE

TSPB Adına İmtiyaz Sahibi

İlkay Arıkan

Genel Sekreter

Genel Yayın Yönetmeni

İlkay Arıkan

Genel Sekreter

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

O. İlker Savuran

Genel Sekreter Yardımcısı

Editör

Ekin Fıkrıkoca-Asena

Müdür / Araştırma ve İstatistik

Gökben Altaş

Müdür Yardımcısı / Araştırma ve İstatistik

Bu yayınımıza www.tspb.org.tr adresinden ulaşabilirsiniz.

Bilgi için: arastirma@tspb.org.tr

Gösterge, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği (TSPB) tarafından bilgilendirme amacıyla hazırlanmıştır. Bu raporda yer alan her türlü bilgi, değerlendirme, yorum ve istatistiki değerler, hazırlandığı tarih itibarıyla güvenilirliğine inanılan kaynaklardan elde edilerek derlenmiştir. Bilgilerin hata ve eksikliğinden ve ticari amaçla kullanılmasından doğabilecek zararlardan TSPB hiçbir şekilde sorumluluk kabul etmemektedir. Raporda yer alan bilgiler kaynak gösterilmek şartıyla izinsiz yayınlanabilir.

İÇİNDEKİLER

Aracı Kurumlar - 2018/06	1
<i>Deniz Kahraman – Onur Salttürk</i>	
Portföy Yönetim Şirketleri - 2018/06	17
<i>Ceylan Anıl</i>	
Oy Hakkı Kullanımı ve Elektronik Genel Kurul	29
<i>Deniz Kahraman</i>	
Evrensel Temel Gelir	35
<i>Ceylan Anıl</i>	
Ticaret Savaşları	53
<i>Onur Salttürk</i>	

ARACI KURUMLAR

2018/06

Deniz Kahraman - Onur Salttürk

Bu çalışmamızda Birliğimizin aracı kurumlardan topladığı 2018 yılının ilk yarısına ait faaliyet ve finansal verileri önceki dönemlerle karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

Bu dönemde 62 şirketin verileri derlenmiştir. Verilerin detayları Birliğimizin internet sitesinde kamuoyuna duyurulmaktadır.

FİNANSAL PİYASALARDAKİ GELİŞMELER

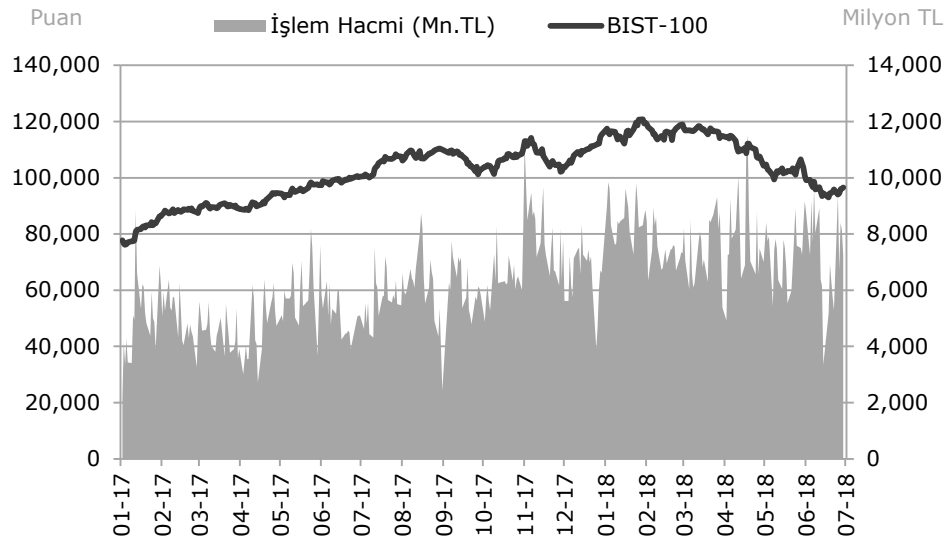
ABD öncülüğünde dış ticarete korumacı eğilimlerin güçlenmesinin etkisiyle, küresel iktisadi politikalara ilişkin belirsizlikler artmaktadır. Yılın ilk çeyreğinde küresel ekonomiye hâkim olan iyimser beklentiler, ikinci çeyrekte küresel politik ve ekonomik belirsizliklerle birlikte zayıflamıştır. IMF'nin küresel ekonomik görünüm raporunda, dış ticarete yükselen korumacı eğilimlerin ekonomik aktivite üzerinde aşağı yönlü baskı yarattığına dikkat çekilmiştir.

Türkiye ekonomisi, yurtiçi talebin de desteğiyle 2018 yılının ilk yarısında %6,2 ile güçlü

bir büyüme performansı göstermiştir. Öncü göstergeler yılın üçüncü çeyreğinde iktisadi faaliyetin ivme kaybettiğine işaret etmektedir. Bununla beraber, kredi derecelendirme kuruluşu Moody's, Mart ayında Türkiye'nin yatırım yapılabilir seviyenin bir basamak altında olan kredi notunu, bir basamak daha aşağı çekerek Ba2 olarak belirlemiştir.

Bu ortamda, 2018 yılı ilk çeyreğini 114.000 seviyesinde tamamlayan BIST-100 endeksi, yılın ikinci çeyreğinde %16 kayıpla 96.000 seviyesine gerilemiştir.

Grafik 1: Pay Piyasası İşlem Hacmi ve BIST-100

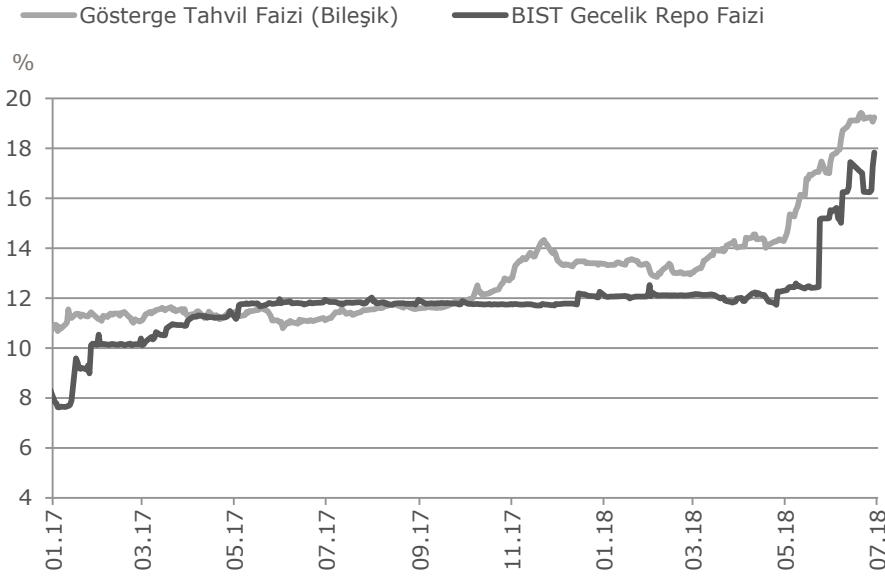

Kaynak: Borsa İstanbul

2018 yılı Mart ayına kadar %14 civarında yatay seyreden gösterge tahvil faizi, bu dönemde cari işlemler açığındaki genişlemeyle birlikte yurtiçi ve yurtdışındaki siyasi ve jeopolitik gelişmelerin de etkisiyle Haziran ayında %20'ye yaklaşmıştır.

TCMB'nin Mart ayı sonunda %12 civarında olan ortalama fonlama faiz oranını %18 civarına yükseltmesiyle birlikte, BIST repo faizi de %18 civarına yükselmiştir.

Grafik 2: Faiz Oranları

Kaynak: Borsa İstanbul, Bloomberg

ARACILIK FAALİYETLERİ

2018 yılının ilk yarısında pay senedi ve vadeli işlem hacmi geçen yılın aynı dönemine göre hayli artmıştır. Pay senedi işlem hacmindeki artış %52 olurken, vadeli işlem hacmi geçen yıla göre %78 artmıştır. Son dönemde pay senedi işlem hacmi önceki çeyreğe göre %8 düşerken, vadeli işlem hacmi %40 artmıştır. Bu gelişmede 2018 yılının ikinci çeyreğinde borsa endeksinin düşüş trendinde olmasının ve finansal araç fiyatlarındaki yüksek oynaklığın etkili olduğu düşünülmektedir.

Aynı dönemde aracı kurumlar ve bankalar tarafından yapılan repo işlem hacmi, geçen

yılın aynı döneminin üçte birine inmiştir. Bu gelişmede, TCMB'nin 2017 yılı ikinci çeyreğinden itibaren para politikası çerçevesinde kademeli olarak repo işlemlerini azaltması etkili olmuştur.

Tablo 1'de yatırım kuruluşlarının (çift taraflı) işlem hacmi gösterilmektedir.

Sabit getirili menkul kıymet kesin alım-satım ve repo/ters-repo işlemlerine Borsa İstanbul'da gerçekleşen işlemler ile borsa dışında gerçekleşip Borsa'ya tescil edilen işlemler dâhil edilmiştir. Merkez Bankası ve Takasbank'a ait işlemlere tabloda yer verilmemiştir.

Tablo 1: Yatırım Kuruluşlarının Toplam İşlem Hacmi (mn. TL)

	2017/06	2017/12	2018/06	2018/06- 2017/06 Değişim
Pay Senedi	1,268,983	2,918,100	1,928,689	52.0%
Aracı Kurum	1,244,620	2,755,434	1,746,009	40.3%
Banka	24,363	162,666	182,680	649%
SGMK	620,502	1,223,271	700,581	12.9%
Aracı Kurum	107,177	195,813	117,896	10.0%
Banka	513,325	1,027,407	582,684	13.5%
Repo	5,062,056	8,736,269	1,899,063	-62.5%
Aracı Kurum	597,350	1,177,446	523,360	-12.4%
Banka	4,464,706	6,176,573	1,375,703	-69.2%
Vadeli İşlemler	757,062	1,658,416	1,343,500	77.5%
Aracı Kurum	750,490	1,627,695	1,308,875	74.4%
Banka	6,572	30,721	34,625	426.9%
Opsiyon	36,646	67,534	32,004	-12.7%
Aracı Kurum	15,736	30,633	12,425	-21.0%
Banka	20,911	36,901	19,579	-6.4%
Varant*	7,122	17,902	15,871	122.8%
Kaldıraçlı İşlemler*	5,550,598	8,578,418	3,920,688	-29.4%
Müşteri	3,019,971	4,666,771	2,151,731	-28.7%
Likidite Sağ.	2,530,628	3,911,647	1,768,957	-30.1%

Kaynak: Borsa İstanbul, TSPB

* Sadece aracı kurumlar tarafından yapılmaktadır.

PAY SENETLERİ

Pay senedi işlem hacmi, 2017 başından itibaren çeyrekler bazında artış trendindeyken, 2018 yılının ikinci çeyreğinde borsa endeksi-ne yönelik olumsuz beklentilerle birlikte gerilemiştir. Pay senedi işlem hacmi, 2018 yılı ikinci çeyreğinde önceki çeyreğe göre %8 azalarak 926 milyar TL'ye gerilemiştir. Yine de ilk yarıda işlem hacmi önceki yılın %52 üzerindedir.

2018 yılının ilk yarısında 54 aracı kurum ve 1 yatırım bankası pay senedi piyasasında işlem yapmıştır.

Birliğimizin yalnızca aracı kurumlardan derlediği verilere göre, yurtiçi yatırımcıların pay senedi işlem hacmi, 2018 yılının ilk yarısında, geçen yılın aynı dönemine göre %47 oranında artarken, yurtdışı yatırımcıların pay senedi işlem hacmi %45 artmıştır. Birliğimizce yalnızca aracı kurumlardan derlenen

verilere göre aracı kurumların pay senedi işlemlerinin %20'si yabancı yatırımcılar tarafından yapılmıştır. Yabancı yatırım bankasının işlem hacmi dâhil edildiğinde yabancı yatırımcıların işlem hacmi payı %28 olarak hesaplanmaktadır.

Borsa İstanbul'da pay senedi işlem hacminin %72'sinin yerli yatırımcılar tarafından yapıldığı görülse de MKK verilerine göre bu yatırımcıların 2018 yılının ilk yarısı sonu itibarıyla işlem gören payların yalnızca %37'sine sahiptir.

Aracı kurumlar tarafından yapılan pay senedi işlemlerinde yurtiçi bireysel yatırımcıların payının 2018 yılı ilk yarısı itibarıyla %70 oranında olduğu, yurtiçi kurumsal yatırımcıların ise toplam işlem hacminin sadece %2'sini gerçekleştirdiği görülmektedir.

Tablo 3'te 2018 yılının ilk yarısı itibarıyla pay senedi işlemlerinde internetin payının %48 ile tüm zamanların en yüksek düzeyine ulaştığı görülmektedir.

İnternet üzerinden yapılan işlemler, genellikle yurtiçi bireysel yatırımcılar tarafından ter-

cih edilse de, emirlerini doğrudan piyasa erişimi (DMA) yöntemiyle internet kanalıyla borsaya ileten yurtdışı kurumsal yatırımcılar olduğu da görülmektedir. Merkez dışı birimlerin toplam işlem hacmindeki payı %18 olup, bu işlemlerin çoğu şubelerden gerçekleştirilmektedir.

Tablo 2: Aracı Kurumlarda İşlemlerin Yatırımcı Dağılımı (2018/06)							
Yatırımcı	Pay Senedi	SGMK	Repo	Vadeli İşlemler	Opsiyon	Varant	Kaldıraçlı
Yurtiçi Bireyler	69.8%	4.3%	14.5%	56.7%	67.6%	43.1%	51.3%
Yurtiçi Kurumlar	7.9%	24.1%	12.5%	10.1%	19.0%	33.6%	48.4%
Yurtiçi Kurumsal	2.1%	70.7%	72.2%	5.0%	5.5%	0.0%	0.0%
Yurtiçi Yatırımcı	79.8%	99.2%	99.1%	71.8%	92.0%	76.7%	99.7%
Yurtdışı Bireyler	0.2%	0.0%	0.1%	0.4%	0.9%	0.0%	0.3%
Yurtdışı Kurumlar	16.5%	0.7%	0.1%	25.6%	7.1%	23.3%	0.0%
Yurtdışı Kurumsal	3.5%	0.2%	0.6%	2.2%	0.0%	0.0%	0.0%
Yurtdışı Yatırımcı	20.2%	0.8%	0.9%	28.2%	8.0%	23.3%	0.3%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Kaynak: TSPB

SABİT GETİRİLİ MENKUL KIYMETLER

Sabit getirili menkul kıymetler (SGMK) piyasasında hem aracı kurumlar hem de bankalar faaliyet göstermektedir.

Yatırım kuruluşlarının kesin alım-satım işlem hacimleri (tescil işlemleri dâhil) 2018 yılının ilk yarısında önceki yılın aynı dönemine göre %13 oranında artarak 701 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu işlemlerde aracı kurumların payı %17 olmuştur. Kesin alım satım işlemlerinin aksine yatırım kuruluşlarının repo/ters-repo işlemleri (tescil dâhil) 2018 yılının ilk yarısında önceki yılın üçte birine inerek 1.9 trilyon TL'ye gerilemiştir.

2018 yılının ilk yarısında 35 aracı kurum ve 39 banka tahvil/bono kesin alım satım piyasasında işlem yapmıştır. Aracı kurumların SGMK işlemlerinin hemen hemen tamamı yerli yatırımcılar tarafından yapılmıştır. 2018 yılı ilk yarısında toplam işlem hacminin %71'i yurtiçi kurumsal yatırımcılar, %24'ü

yurtiçi kurumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yurtiçi kurumlar tarafından yapılan işlemlerin önemli bir kısmı, aracı kurumların kurum portföyüne yaptığı işlemlerden ileri gelmektedir. SGMK işlemlerinin departman dağılımına bakıldığında, işlemlerin %64'ünün yurtiçi satış ve pazarlama departmanı üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir.

Repo/ters-repo işlemleri incelendiğinde, 32 aracı kurum tarafından 2018 yılının ilk yarısında gerçekleştirilen işlemlerin geçen yılın aynı dönemine göre %12 oranında düştüğü görülmektedir.

Repo/ters-repo piyasasında, aracı kurum müşterilerinin neredeyse tamamı yurtiçi yatırımcılardan oluşmaktadır. Yatırım fonları ve ortaklıklarından oluşan kurumsal yatırımcılar, aracı kurumlar üzerinden yapılan repo işlemlerinin %72'sini gerçekleştirmektedir.

VADELİ İŞLEMLER

2018 yılının ilk yarısında 54 aracı kurum ve 5 banka tarafından yapılan toplam vadeli işlem hacmi, önceki yılın aynı dönemine göre %110 oranında artarak 784 milyar TL olmuştur.

Aracı kurumların vadeli işlemlerinin yoğunlukla internet, merkez dışı birimler ve yurtdışı satış ve pazarlama departmanları tarafından yapıldığı görülmektedir. İnternetin payı 2017 yılında %29 iken, 2018 yılı ilk yarısında %33'e ulaşmıştır. Bu gelişmede, bir aracı kurumda işlem yapan yurtdışı ku-

rumların internet üzerinden gerçekleştirdiği yüksek frekanslı işlemler etkili olmuştur.

Pay senedinde olduğu gibi, vadeli işlemlerde de yurtiçi bireylerin payı yüksek olup, işlemlerin %57'sini gerçekleştirmektedir. Yurtiçi kurumsal yatırımcıların vadeli işlem hacmindeki payı, pay senedine göre daha yüksek olup, toplam işlem hacminin %5'ine karşılık gelmektedir. Ağırlıkla 3 kurumun kendi portföylerine yaptığı işlemleri yansıtan yurtiçi kurumların payı ise %10'dur.

OPSİYONLAR

2018 yılının ilk yarısında 35 aracı kurum ve 6 banka toplam 32 milyar TL'lik opsiyon işlemi gerçekleştirmiş, işlemler geçen yılın aynı dönemine göre %13 azalmıştır. İşlem hacminin 12 milyar TL'si aracı kurumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu tutar bir önceki çeyreğe göre hemen hemen aynı kalmıştır.

2017 yılı ilk yarısında toplam opsiyon işlem hacminin %6'sını oluşturan pay opsiyon işlemleri, 2018 yılı ilk yarısında %8'e ulaşmıştır.

2018 yılının ilk yarısında aracı kurumlarca gerçekleştirilen opsiyon işlem hacminin %68'i yurtiçi bireyler tarafından gerçekleştirilmiştir. Yabancı yatırımcıların bu işlemlerdeki payı %8 oranında kalmaktadır. Aracı kurumların opsiyon işlemlerinin departman dağılımına bakıldığında, bu dönemde gerçekleştirilen opsiyon işlemlerinin %40'ının yurtiçi satış ve pazarlama departmanı aracılığıyla yapıldığı, %16'sının ise kurum portföyüne yapıldığı görülmektedir.

Tablo 3: Aracı Kurumlarda İşlemlerin Departman Dağılımı (2018/06)

Yatırımcı	Pay Senedi	SGMK	Repo	Vadeli İşl.	Opsiyon	Varant	Kaldıraçlı
Yurtiçi Satış ve Pazarlama	14.5%	64.1%	75.1%	11.7%	39.6%	4.2%	17.5%
Şube, Acente, İrtibat Bürosu	17.8%	13.2%	14.6%	25.4%	26.1%	1.7%	9.4%
Şube	15.6%	3.8%	10.3%	22.6%	22.8%	1.5%	9.1%
Acente	1.6%	9.4%	4.2%	1.6%	3.4%	0.0%	0.3%
İrtibat Bürosu	0.6%	0.0%	0.1%	1.2%	0.0%	0.2%	0.0%
İnternet	47.9%	0.3%	0.0%	33.2%	10.5%	46.4%	27.9%
Çağrı Merkezi	0.2%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.3%	0.0%
Portföy Yönetimi	0.1%	1.2%	0.8%	0.2%	0.1%	0.0%	0.0%
Kurum Portföyü	3.3%	21.0%	8.6%	8.4%	15.7%	24.0%	45.1%
Yurtdışı Satış ve Pazarlama	16.2%	0.2%	0.8%	21.0%	8.0%	23.3%	0.0%
Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Kaynak: TSPB

VARANTLAR

2018 yılının ilk yarısında 43 aracı kurum tarafından 15,8 milyar TL'lik varant işlemi gerçekleştirilmiştir. Geçen yılın aynı dönemine göre, varant işlem hacmindeki artış, pay

senedi işlemlerinin de üstünde gerçekleşerek %123 olmuştur. Varant işlemlerinde hacim ağırlıklı olarak yurtiçi yatırımcılardan oluşmaktadır.

KALDIRAÇLI İŞLEMLER

2018 yılının ilk yarısında 34 aracı kurum 2,1 trilyon TL'si müşterilerle olmak üzere toplam 3,9 trilyon TL tutarında kaldıraçlı işlem gerçekleştirmiştir. Bu tutar geçen yılın aynı dönemine göre %29 azalmıştır. Bu gelişmede, 2017 yılı Şubat ayında yürürlüğe giren kaldıraçlı işlemlere ilişkin düzenlemeyle birlikte kaldıraç oranının düşürülmesi ve başlangıç teminatının yükseltilmesi etkili olmuştur.

Yurtiçi yatırımcılar, kaldıraçlı işlemler piyasasında ağırlıklı olarak işlem hacmini yaratan yatırımcı grubudur.

2018 yılının ilk yarısında kaldıraçlı işlemlerde internet kanalını kullanma oranı %28 iken, işlemlerin %18'i yurtiçi satış departmanı aracılığıyla yapılmaktadır. Diğer yandan likidite sağlayıcı ile yapılan işlemler kurum portföyü altında gösterilmektedir. Pay piyasası, vadeli işlemler gibi piyasaların aksine kaldıraçlı işlemlerde merkez dışı birimlerin işlem hacmindeki yerinin düşük olduğu görülmektedir.

KURUMSAL FİNANSMAN

Bu bölümde aracı kurumlar tarafından gerçekleştirilen kurumsal finansman projelerine yer verilecektir.

PAY SENEDİ HALKA ARZLARI VE TAHVİL İHRAÇLARI

Dünya'da son yıllarda şirketlerin halka açılmak yerine, girişim sermayesi, risk sermayesi gibi modellere yöneldiği görülmektedir. Bununla beraber; Ernst&Young Global IPO Trends raporuna göre Dünya'da 2018 yılı ilk yarısında halka arz olan şirket sayısında %21'lik bir azalış yaşanırken, halka arzların toplam büyüklüğü geçen yılın aynı dönemine göre %5 artarak 94,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Borsa İstanbul'da halka arzlar yılın ilk yarısında son dönemlere oranla hayli artmıştır. 2018 yılının ilk yarısında 9 şirket toplam 5,4 milyar TL tutarında satış hasılatı elde etmiştir. Bu satış hasılatının 5,1 milyar TL'lik kısmının Enerjisa Enerji, MLP Sağlık Hizmetleri ve Şok Marketler'den kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 4: Pay Senedi Halka Arzları ve Tahvil İhraçları			
	2017/06	2017/12	2018/06
Pay Senedi Halka Arzları			
Sayı	3	3	9
Tutar (mn TL)	1,254	1,254	5,419
Tahvil İhraçları			
Sayı	511	1,217	727
Tutar (mn TL)	57.3	130.3	81.6

Kaynak: Borsa İstanbul

2017 yılı genelinde olduğu gibi, 2018 yılı ilk yarısında da özel sektörün tahvil ihraç sayısı ve tutarında artış devam etmiştir. 2018 yılı ilk yarısında, borsada 727 adet tahvil ihracı gerçekleştirilmiş ve 82 milyar TL'lik hasılat

elde edilmiştir. Bu ihraçların bir kısmı bankalar tarafından yapılmakta olup, 727 adet tahvil ihracının 658'inin aracı kurumlar tarafından tamamlandığı görülmektedir.

TAMAMLANAN KURUMSAL FİNANSMAN PROJELERİ

Birliğimizce derlenen verilere göre; 2018 yılının ilk yarısında aracı kurumlar 853 adet yeni kurumsal finansmanı projesi almış, 658'i tahvil ihracı olmak üzere, toplam 793 adet proje tamamlamıştır.

Aracı kurumların kurumsal finansman departmanlarının daha fazla gelir yaratabildiği, satın alma - birleşme projelerine danışmanlık faaliyeti kapsamında 2018 yılı ilk yarısında 11 proje tamamlanmıştır.

2018 yılının ilk yarısında tamamlanan 54 adet diğer danışmanlık projesi, genellikle menkul kıymet ihraççılarının ihtiyaç duyduğu, değerlendirme, piyasa yapıcılığı, proje finansmanı, fizibilite analizi gibi işlemleri kapsamaktadır.

Diğer finansmana aracılık türündeki proje, Türkiye'deki bir kamu özel ortak girişimine yurtdışından finansman sağlanmasına aracılık faaliyetini göstermektedir.

Tablo 5: Kurumsal Finansman Faaliyetleri (Tamamlanan Proje Sayısı)			
	2017/06	2017/12	2018/06
Birincil Halka Arz	4	4	11
İkincil Halka Arz	0	0	7
Tahvil-Bono İhracı	431	1,020	658
Şirket Satın Alma/Birleşme-Alış	1	10	4
Şirket Satın Alma/Birleşme-Satış	6	12	7
Finansal Ortaklık	0	0	0
Diğer Finansmana Aracılık	1	1	1
Sermaye Artırımı	20	41	23
Temettü Dağıtımı	27	39	27
Özelleştirme -Alış Tarafı	1	1	0
Özelleştirme -Satış Tarafı	0	4	1
Diğer Danışmanlık	47	96	54
Toplam	538	1,228	793

Kaynak: TSPB

VARLIK YÖNETİMİ

Aracı kurumlar, birincil ve ikincil piyasalar-daki aracılık faaliyetlerinin yanında sadece gerçek ve tüzel kişilere bireysel portföy yönetimi hizmeti sunabilmektedir. 2018 yılı ilk yarısında aracı kurumların bireysel portföy yönetimi faaliyeti kapsamında iş hacmini artırdığı gözlenmiştir. Haziran 2018 sonu itibarıyla incelenen 62 aracı kurumun 18'inin portföy yönetim hizmeti verdiği görülmekte-

dir. Bu dönemde aracı kurumlar tarafından 3.907 gerçek ve tüzel kişiye portföy yönetimi hizmeti verilmektedir. Müşteri sayılarını değerlendirirken, birden fazla kurumda hesabı olan müşteriler olabileceği dikkate alınmalıdır. Aracı kurumlar tarafından yönetilen portföy büyüklüğü, 2018 yılı ikinci çeyreğinde önceki çeyreğe göre %16 oranında artarak 2,7 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Tablo 6: Aracı Kurumlarda Portföy Yönetimi			
	2017/06	2017/12	2018/06
Yatırımcı Sayısı	4,093	4,102	3,907
Tüzel	68	67	84
Gerçek	4,025	4,035	3,823
Portföy Büyüklüğü (mn. TL)	1,559.4	1,903.7	2,683.5
Tüzel	55.8	80.4	567.3
Gerçek	1,503.6	1,823.3	2,115.2

Kaynak: TSPB

KREDİLİ İŞLEMLER

Aracı kurumlar sadece menkul kıymet alımıyla sınırlı olmak üzere müşterilerine kredi kullanılabilmektedir.

Aracı kurumların müşterilerine kullandığı kredi bakiyesi, Mart 2018 sonunda 2,7 milyar TL ile tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra, yılın ikinci çeyreğinde BIST-100 endeksindeki düşüşe bağlı olarak %18 oranında düşerek 2,2 milyar TL'ye gerilemiştir.

Kredili işlem bakiyesinin neredeyse yarısını banka kökenli 4 aracı kurum oluşturmaktadır. Kredi kullanan yatırımcı sayısı, 11.514

kişi olurken, yatırımcı başına kredi hacmi 2018 Mart sonunda 212.973 TL iken bu dönemde 190.967 TL'ye gerilemiştir. Bununla beraber, kişi başına düşen kredi bakiyelerine bakıldığında en yüksek 1,7 milyar TL ile 20.000 TL arasında değiştiği görülmektedir. Kredi bakiyesi en yüksek ilk 4 kurumda bu ortalama 600.000 TL'ye yaklaşmaktadır. Diğer yandan, kredili işlemlere ilişkin veriler incelenirken bir yatırımcının birden fazla kurumda hesabı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, kredi bakiyelerine hisse senedi kredisini banka kanalıyla sağlayan kurumlar dâhil değildir.

Tablo 7: Aracı Kurumların Kredili İşlemleri			
Yatırımcı Sayısı	2017/06	2017/12	2018/06
Kredi Hacmi (mn TL)	1,777	2,122	2,199
Kredi Kullanan Yatırımcı Sayısı	9,547	10,670	11,514
Yatırımcı Başına Kredi Hacmi (TL)	186,157	198,878	190,967

Kaynak: TSPB

ERİŞİM AĞI

Aracı kurumların yatırımcılara hizmet verdiği noktalar, genel müdürlük, şube, irtibat bürosu ve acentelerden oluşmaktadır.

2016 yılından sonra 2017 yılında da merkez dışı birimlerini kapatmaya devam eden aracı kurumlar, 2018 yılı ilk çeyreğinden itibaren yeni merkez dışı birimler açmaya başlamıştır. İrtibat bürolarında da 2016 başında 70'in üzerinde olan sayı, 2017 yılı ilk çeyreğinde yürürlüğe giren foreks düzenlemesinin etkisiyle, 2017 sonunda 40'a inmişti. 2018 yılı ilk yarısında 3 kurumun 4 adet irtibat bürosu açtığı görülmektedir.

Haziran 2018 itibarıyla 39 kurumun merkez dışı birimi bulunmaktadır. Merkez dışı birimlerin %96'dan fazlasının emir iletimine aracılık faaliyeti sunan acentelerden oluştuğu görülmektedir. Banka kökenli aracı kurumlar emir iletimine aracılık için grup bankaları ile anlaşırken, Birliğimiz tarafından derlenen verilere göre, Haziran 2018 itibarıyla banka iştiraki olmayan bir aracı kurumun çeşitli

bankalarla arasında emir iletimine aracılık sözleşmesi olduğu görülmektedir. 2018'in ilk altı ayında acente şubesi sayısı banka şube sayısındaki hafif artışla 8.402'ye yükselmiştir.

Tablo 8: Erişim Ağı

	2017/06	2017/12	2018/06
Şubeler	296	291	291
İrtibat Büroları	37	40	43
Acente Şubeleri	8,533	8,392	8,402
TOPLAM	8,866	8,723	8,736

Kaynak: TSPB

Merkez dışı birimlerin işlem hacmindeki rolü incelendiğinde, en büyük payın daha önce de değinildiği üzere şubelere ait olduğu anlaşılmaktadır. Bazı aracı kurumlar acenteler ile emir iletimi sözleşmesi imzalamış olmasına karşın, fiiliyatta acenteler aracılığıyla sadece müşteri edinimine katkı sağlamaktadır. Benzer şekilde, bazı aracı kurumların irtibat bürolarında da sadece tanıtım faaliyeti yürütüldüğü, emir kabul edilmediği görülmektedir.

ÇALIŞAN PROFİLİ

2017 yılı Şubat ayında yürürlüğe giren foreks düzenlemesi sonrasında aracı kurumlarda istihdam kaybı yaşanmış, aracı kurumların personel sayısı, 2017 yılı üçüncü çeyreğinde 2010 yıl sonundan bu yana en düşük seviye olan 4.741 kişiye gerilemişti. Bu dönemde çalışan sayısının azalma eğiliminin sadece foreks düzenlemesinden ileri gelmediği, sektör geneline yayıldığı görülmüştü. Bununla beraber, 2017 yılı son çeyreğinden itibaren istihdamda toparlanmaya başlamıştır.

2018 yılının ilk yarısında faaliyetini kesintisiz sürdüren 26 kurum personel sayısını 130 kişi azaltırken, yine 25 kurum personel sayısını 215 kişi artırmıştır.

2018'in ilk yarısında sağlanan istihdam departman bazında incelendiğinde, artışın ağırlıklı olarak merkez dışı birimlerde (67 kişi) olduğu görülmüştür. Bu artışın 59'u tek bir kurumun irtibat bürosundan ileri geldiği görülmektedir.

Tablo 9: Aracı Kurumların Çalışan Sayısı

	2017/06	2017/12	2018/06
Kadın	1,927	1,940	2,032
Erkek	2,873	2,811	2,786
Toplam	4,800	4,751	4,818

Kaynak: TSPB

2018 yılı ilk yarısında personel sayısını en fazla artıran şirket, GCM Menkul (97 kişi) olurken, istihdamı en fazla azaltan şirket Deniz Yatırım (47 kişi) olmuştur.

Aracı kuruluşlarda personelin ağırlıklı olarak merkez dışı birimler (şube, acente ve irtibat bürosu), yurtiçi satış ve pazarlama ile mali ve idari işler departmanlarında çalıştığı görülmektedir. Toplam çalışanların %60'ı bu üç birimde çalışmaktadır.

Tablo 10'da görüleceği üzere, aracı kurumların ortalama çalışan sayısı 2017 sonunda 73 kişiye yükselmiştir. Ortalama çalışan sayısı en fazla olan yurtiçi satış ve pazarlama birimlerinde çalışan sayı-

sı aynı dönemler arasında 607 kişiden 635 kişiye çıkmıştır.

İstihdam profili tecrübe ve yaş bazında incelendiğinde, 2 yıldan daha az tecrübeli ve 30 yaşından küçük çalışanların sayısının arttığı görülmektedir.

Aracı kurum çalışanları ile ilgili yaş, cinsiyet, tecrübe ve eğitim durumu hakkında kapsamlı veriye www.tspb.org.tr adresinden ulaşabilirsiniz.

Tablo 10: Çalışanların Departman Dağılımı

	Çalışan Sayısı		Ortalama Çalışan Sayısı	
	2017/12	2018/06	2017/12	2018/06
Şube, Acente, İrtibat Bürosu	1,547	1,616	5	5
Şube	1,345	1,344	5	5
Acente	0	0	-	-
İrtibat Bürosu	202	272	5	6
Yurtiçi Satış ve Pazarlama	607	635	14	15
Broker	84	81	2	2
Dealer	228	228	7	7
Yurtdışı Satış ve Pazarlama	145	142	6	6
Hazine	124	135	4	4
Portföy Yönetimi	35	33	2	2
Kurumsal Finansman	129	121	4	4
Araştırma	175	177	4	4
Mali ve İdari İşler	647	630	10	10
İç Denetim-Teftiş	177	181	3	3
İnsan Kaynakları	65	66	2	2
Bilgi İşlem	243	251	4	5
Diğer	545	532	9	10
Toplam	4,751	4,828	73	78

Kaynak: TSPB

FİNANSAL TABLOLAR

Birliğimiz, aracı kurumların kamuya açıkladıkları özet finansal tabloların yanı sıra, bu tablolara ilişkin daha detaylı verileri de derlemektedir. Birliğimiz tarafından hazırlanan Aracı Kurum Finansal Tablo Hazırlama Rehberi doğrultusunda düzenlenen dipnotlar ile özet finansal tablolar arasında ufak farklılıklar mevcuttur. Dipnotlarda yer alan detaylı veriler uygulama birliği açısından daha sağ-

lıklı bulunduğundan, rapordaki tüm tablolarda bu verilere yer verilmiştir.

Aracı kurumların toplam varlıkları artan finansal yatırımlar ve ticari alacaklarla birlikte 2018'in ilk yarısı itibarıyla 2017'ye göre %5 artarak 24 milyar TL'ye çıkmıştır. Likit bir aktif yapısına sahip aracı kurumların varlıklarının 23 milyar TL'sini dönen varlıklar oluşturmaktadır.

Toplam varlıkların 12 milyar TL'sini nakit ve vadeli ticari alacaklar oluşturmaktadır. nakit benzerleri, 8 milyar TL'sini ise kısa

Tablo 4: Aracı Kurumların Özet Bilançosu (milyon TL)			
	2017	2018/06	Değişim
Dönen Varlıklar	21,863	23,034	5.4%
Nakit ve Nakit Benzerleri	12,245	11,892	-2.9%
Finansal Yatırımlar (Kısa Vadeli)	1,616	2,158	33.5%
Ticari Alacaklar (Kısa Vadeli)	7,100	7,760	9.3%
Diğer	902	1,224	35.7%
Duran Varlıklar	1,194	1,268	6.2%
Finansal Yatırımlar (Uzun Vadeli)	743	807	8.7%
Diğer	451	461	2.1%
TOPLAM VARLIKLAR	23,057	24,301	5.4%
Kısa Vadeli Yükümlülükler	18,185	19,009	4.5%
Kısa Vadeli Borçlanmalar	11,634	11,241	-3.4%
Ticari Borçlar (Kısa Vadeli)	6,094	7,038	15.5%
Diğer	457	730	59.6%
Uzun Vadeli Yükümlülükler	146	154	5.3%
Özkaynaklar	4,726	5,139	8.7%
Ödenmiş Sermaye	2,313	2,382	3.0%
Sermaye Düzeltmesi Farkları	253	246	-2.6%
Paylara İlişkin Primler/İskontoları	10	10	0.0%
Birikmiş D. Kapsamlı Gelir/Giderler	179	207	15.5%
Kârdan Ayrılan Kısıtlanmış Yedekler	551	600	9.0%
Geçmiş Yıllar Kâr/Zararları	621	999	60.8%
Net Dönem Kârı/Zararı	799	695	-13.0%
TOPLAM KAYNAKLAR	23,057	24,301	5.4%

Kaynak: TSPB

Nakit ve nakit benzerleri ile kısa vadeli finansal yatırımlar beraber değerlendirildiğinde, Tablo 5'te görüldüğü üzere aracı kurumların 14 milyar TL'lik kısa vadeli portföylerinin büyük kısmını repo ve mevduatların oluşturduğu görülmektedir. Sektörün kısa vadeli nakdi varlıklarının son dönemde gerilediği anlaşılmaktadır.

2018'in ilk yarısı itibarıyla özel sektör sabit getirili menkul kıymet yatırımları 2017'e göre %25 artarak 775 milyon TL'ye, diğer finansal araçlar ise %164 artarak 726 milyon TL'ye çıkmıştır. Diğer finansal araçlardaki artışın nedeni bir aracı kurumun vadesi 3 aydan uzun olan mevduatlarını buraya sınıflamasıdır.

Tablo 5: Aracı Kurumların Kısa Vadeli Portföy Dağılımı (milyon TL)			
Finansal Araçlar	2017	2018/06	Değişim
Repo ve Mevduat	11,941	11,517	-3.5%
Kamu SGMK	231	221	-4.3%
Özel SGMK	621	775	24.6%
Pay Senedi	489	436	-10.8%
Diğer	275	726	164.4%
Toplam	13,556	13,675	0.9%

Kaynak: TSPB

Aracı kurumların 19 milyar TL değerindeki yükümlülüklerinin 11 milyar TL'sini kısa vadeli borçlanmalar, 7 milyar TL'sini ise büyük ölçüde aracı kurumların menkul kıymet ve takas pozisyonlarına işlemlerine ilişkin borçlarını yansıtan kısa vadeli ticari borçlar oluşturmaktadır.

Aracı kurumların kısa vadeli borçlanmalarının 7 milyar TL'sini para piyasasına borçlar,

GELİR TABLOSU

2018'in ilk yarısında aracı kurumların gelirleri önceki yılın aynı dönemine kıyasla %32 oranında artarak 1,6 milyar TL'ye ulaşmıştır. Toplam gelirlerindeki kayda değer büyüme

4 milyar TL'sini çıkarılmış tahvil, bono ve senetler, 422 milyon TL'sini banka kredileri oluşturmaktadır.

Verisi derlenen aracı kurumların sayısı son bir yılda 63'den 62'ye gerilese de toplam özkaynaklar %9 artarak 5,1 milyar TL olmuştur.

artan işlem hacimlerinin yanı sıra kurumsal finansman faaliyetleri ile müşteri faiz gelirlerindeki önemli çıkıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 6: Aracı Kurumların Gelirleri (milyon TL)			
	2017/06	2018/06	Değişim
Aracılık Gelirleri	723	856	18.4%
Kurum Portföyü Kar/Zararları	157	157	0.0%
Kurumsal Finansman Gelirleri	94	205	118.4%
Varlık Yönetimi Gelirleri	22	31	44.3%
Müşteri Faiz Gelirleri	144	253	76.1%
Diğer Gelirler	72	103	41.4%
Toplam	1,211	1,604	32.4%

Kaynak: TSPB

Toplam gelirlerin %53'ünü aracılık gelirleri oluştururken, karşılaştırılan dönemlerde bu gelirlerin %18 artmasına karşın aracılık gelirlerinin toplam gelirlerin dağılımındaki payının gerileyerek sektörün daha çeşitlendirilmiş bir gelir yapısına doğru evrildiği anlaşılmaktadır.

2018'in ilk yarısında aracı kurumların müşterileriyle yaptıkları pay senedi işlemleri önceki yıla göre %41 artarken Tablo 7'de sunulduğu gibi bu işlemlerden elde edilen gelirler %34 artmıştır. Sektörün aracı kuruma kalan efektif ortalama pay senedi komisyon oranı 2018'in ilk yarısında %0,0310 olarak hesaplanmaktadır.

2018'in ilk yarısında türev işlemlerden elde edilen aracılık gelirleri müşteri işlem hac-

mindeki %72'lik yükselişe paralel olarak %56 artarak 163 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

SPK tarafından yapılan düzenlemeler neticesinde 2017'nin ilk çeyreğinin ortasından itibaren kaldıraçlı işlem hacmi hızla düşmeye başlamıştır. Müşteriler ile yapılan işlem hacmi 2018'in ilk yarısında bir önceki yıla göre %27 azalırken, bu işlemlerden elde edilen gelirler %31 oranında düşerek 136 milyon TL'ye gerilemiştir.

Sonuçta, aracılık gelirlerinde kaldıraçlı işlemlerden elde edilen gelirlerdeki düşüş diğer işlemlerden elde edilen gelirle telafi edilmiştir.

Tablo 7: Aracılık Gelirleri (milyon TL)

	2017/06	2018/06	Değişim
Pay Senedi	391	524	34.1%
Türev İşlem	103	163	57.5%
Sabit Getirili Menkul Kıymet	10	12	17.4%
Yabancı Menkul Kıymet	23	21	-7.2%
Kaldıraçlı İşlem	196	136	-30.6%
Toplam	723	856	18.4%

Kaynak: TSPB

Aracı kurumların kurumsal finansman faaliyetlerinden elde ettiği gelirler 2018'in ilk yarısında iki kattan fazla artarak 205 milyon TL'ye ulaşmıştır. Tablo 8'de sunulduğu gibi, halka arz / özel sektör borçlanma aracı ihracı gelirleri bir önceki seneye göre yaklaşık iki kat artarak 152 milyon TL olmuştur.

şirket satın alma-birleşme işlemlerinden elde edilen gelirler 25 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bir aracı kurumun faaliyetlerini yoğunlaştırdığı diğer finansmana aracılık faaliyetleri ile sektörün 2018'in ilk yarısında 17 milyon TL'lik gelir yarattığı görülmektedir.

Bir aracı kurumun yaptığı işlemlerin toplam rakamın yaklaşık yarısında tekabül ettiği

Tablo 8: Aracı Kurumların Kurumsal Finansman Gelirleri (milyon TL)

	2017/06	2018/06	Değişim
Halka Arz – Tahvil İhraç	73	152	108.0%
Şirket Satın Alma-Birleşme	10	25	160.4%
Diğer Finansmana Aracılık	-	17	-
Sermaye Artırımı-Temettü Dağıtımı	1	2	78.5%
Diğer Danışmanlık	5	9	90.6%
Toplam	88	205	132.0%

Kaynak: TSPB

Yeniden Tablo 6'ya dönecek olursak, son dönemde faizlerdeki artış nedeniyle müşteri faiz gelirlerinin %76 yükselerek 253 milyon TL'ye ulaştığı görülmektedir.

Yalnızca gerçek ve tüzel yatırımcılara özel portföy yönetimi hizmeti sunan aracı kurumlar 2018'in ilk yarısında bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla %44 artışla bu faaliyetlerinden 31 milyon TL elde ettiği görülmektedir.

Diğer gelirler kaleminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yaşanan %41'lik artış bir aracı kurumun yüksek frekanslı işlemlere yoğunlaşan yurtdışı müşterilerden elde ettiği geliri yansıtmaktadır.

2018'in ilk yarısında aracı kurumların toplam giderleri önceki yılın aynı dönemine göre %7 artarak 970 milyon TL olmuştur. 182 milyon TL olan pazarlama giderlerinin %57'sini pay senedi, borçlanma aracı alım-satımı ve VİOP işlemleri için borsa ile takas ve saklama kuruluşlarına ödenen giderler (işlem payları ve tescil giderleri vb.) oluşturmaktadır.

Diğer pazarlama giderleri %31 azalırken, bu durumun kaldıraçlı işlemlerde yoğunlaşan aracı kurumların 2017 başında bu işlemlere yönelik yapılan düzenlemeleri takiben pazarlama giderlerini azaltmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Genel yönetim giderlerinin %59'unu personel giderleri oluşturmaktadır. 4.812 kişinin

istihdam edildiği sektörde çalışan başına düşen aylık ortalama personel gideri 2017'nin ilk yarısında göre %17 artarak 16.092 TL olmuştur. Toplam personel gideri hafif artarken, ortalama personel giderindeki

kayda değer artış, kaldırıcı işlemlerde yapılan düzenlemeler neticesinde özellikle nispeten daha düşük ücretle istihdam edilen satış ve pazarlama departmanlarında çalışanların işten çıkarılmalarını yansıtmaktadır.

Tablo 9: Aracı Kurumların Giderleri (milyon TL)			
	2017/06	2018/06	Değişim
Pazarlama, Satış, Ar-Ge Giderleri	156	182	16.5%
İşlem Payları	84	132	57.1%
Diğer Pazarlama, Satış, Ar-Ge Giderleri	72	50	-30.9%
Genel Yönetim Giderleri	750	788	5.1%
Personel Giderleri	452	461	2.1%
Amortisman Giderleri	20	22	10.5%
İtfa Payları	3	5	47.6%
Üyelik Aidat, Gider ve Katkı Payları	5	6	17.3%
Komisyon ve Diğer Hizmet Giderleri	15	20	31.8%
Vergi, Resim ve Harç Giderleri	34	37	8.6%
Diğer Genel Yönetim Giderleri	220	237	7.4%
Toplam	906	970	7.0%

Kaynak: TSPB

Sonuç olarak, 2018'in ilk yarısında kurumsal finansman gelirleri, müşterilerden alınan faiz gelirleri ve pay senedi aracılık gelirlerindeki artışın etkisiyle toplam brüt kar önceki yılın aynı dönemine göre %32 artarak 1,6 milyar TL olmuştur. Aynı dönemde, diğer faaliyet

gelirleri %17 artmış, diğer faaliyet giderleri ise %10 azalmıştır. Bunun etkisiyle de faaliyet karı bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık iki kat artarak 694 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 10: Aracı Kurumların Gelir Tablosu (milyon TL)			
	2017/06	2018/06	Değişim
Satış Gelirleri (Net)	70,684	84,375	19.4%
Satışların Maliyeti	-69,473	-82,771	19.1%
Brüt Kâr/Zarar	1,211	1,604	32.4%
Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri	-156	-182	16.5%
Genel Yönetim Giderleri	-750	-788	5.1%
Araştırma ve Geliştirme Giderleri	0	-0.3	11.7%
Diğer Faaliyet Gelirleri	181	210	16.5%
Diğer Faaliyet Giderleri	-166	-150	-9.5%
Faaliyet Kârı/Zararı	320	694	117.3%
Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler	2	1	-68.2%
Yatırım Faaliyetlerinden Giderler	0	0	91.0%
İştirak Kâr/Zararlarından Paylar	9	9	0.0%
Finansman Gideri Öncesi Faaliyet K/Z	331	704	112.5%
Finansman Gelirleri	753	940	24.9%
Finansman Giderleri	-620	-778	25.4%
Vergi Öncesi K/Z	464	867	86.7%
Vergi Gelir/Gideri	-78	-172	120.7%
Dönem Vergi Gelir/Gideri	-64	-187	193.4%
Ertelenmiş Vergi Gelir/Gideri	-14	16	-211.6%
Dönem Kârı/Zararı	387	695	79.8%

Kaynak: TSPB

Net finansman gelirleri 2018'in ilk yarısında bir önceki yılın aynı dönemine göre %22 artarak 163 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç itibariyle, artan gelir ve azalan giderlerle aracı kurumların kârı %80 artarak 695 milyon TL'ye çıkmıştır.

Tablo 11: Aracı Kurumların Net Dönem Kar/Zararları		
	2017/06	2018/06
Kurum Sayısı	67	63
Kar Eden Kurum Sayısı	48	52
Zarar Eden Kurum Sayısı	19	11
Net Kar	224	405
Toplam Kâr (milyon TL)	243	421
Toplam Zarar (milyon TL)	-19	-16
Karlılık*	32%	43%
Özsermaye Karlılık Oranı	15%	23%

Kaynak: TSPB

*Net Kar/Brüt Kar

2018'in ilk yarısında en çok kâr eden kurum İş Yatırım (119 milyon TL) olurken, ilk 5 kurum (İş, Yapı Kredi, Ak, Deniz ve Garanti) sektör karının yarısını oluşturmuştur. İncelenen 62 aracı kurumdan 53'ü bu dönemde kâr etmiştir.

2018'in ilk yarısında sektörün özsermaye kârlılık oranı, kârdaki artışın özsermayedeki artıştan fazla olmasının etkisiyle bir önceki yıla göre 8 puan birden yükselerek %23 olarak gerçekleşmiştir.

PORTFÖY YÖNETİM ŞİRKETLERİ 2018/06

Ceylan Anıl

Birliğimiz, portföy yönetim şirketlerine ait faaliyet verilerini ve finansal tabloları üçer aylık dönemlerde toplamakta ve analiz etmektedir. Bu raporumuzda 2018 yılının ikinci çeyreğine ilişkin olarak sırasıyla portföy yönetimi büyüklükleri, çalı-

şan profili ve finansal tablo verileri ele alınacaktır. Raporumuzda kullanılan verilerin detaylarına ve geçmiş dönem analizlerine www.tspb.org.tr adresinden ulaşılabilir.

PORTFÖY YÖNETİMİ

Portföy yönetim şirketleri yatırım fonları, emeklilik yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları yönetmektedir. Portföy yönetim şirketleri ayrıca gerçek ve tüzel yatırımcılara bireysel portföy yönetimi faaliyetinde bulunmaktadır.

2018 Haziran ayı sonunda faaliyette olan 52 portföy yönetim şirketi bulunmaktadır. Ancak bu kurumlardan biri portföy yönetimini yurtdışında yerleşik bir finansal kurumla ortaklaşa yürüttüğünden, bu kurumun kendi yönettiği portföy bulunmamaktadır. İki portföy şirketi ise, henüz faaliyete geçmiştir.

Portföy yönetim şirketi sayısı yıllar içinde artış eğilimindedir. 2018 yılı içerisinde 3 portföy yönetim şirketi kurulmuştur.

Portföy yönetim şirketleri yönettikleri yatırım fonu tipine göre ise faaliyetleri sınırlandırılmış ve sınırlandırılmamış olarak ikiye ayrılmaktadır. Faaliyetleri sınırlandırılmış kapsamına giren portföy yönetim şirketleri, yalnızca gayrimenkul yatırım fonu veya girişim sermayesi fonu yönetmektedir. Faaliyeti sınırlandırılmış portföy yönetim şirketi sayısı gün geçtikçe artmaktadır. 2018 Haziran sonu itibarıyla gayrimenkul ve girişim sermayesi portföy yönetim şirketi sayısı 8 olmuştur.

Tablo 1: Portföy Yönetimi Faaliyetleri (Haziran 2018)

	Kurum Sayısı	Fon/Müşteri Sayısı	Portföy Büyüklüğü (mn. TL)
Yatırım Fonu	47	492	62,894
Emeklilik Yatırım Fonu	28	405	84,337
Bireysel Portföy Yönetimi*	32	2,749	20,078
Yatırım Ortaklığı	7	12	475
Toplam	49	3,658	167,785

Kaynak: TSPB

*Toplam bireysel portföyü olan yatırımcı sayısına bakarken, gerçek ve tüzel kişilerin birden fazla kurumda portföyü olabileceği dikkate alınmalıdır.

Haziran 2018 sonunda, portföy yönetim şirketlerinin yönetimindeki toplam portföy büyüklüğü verilerin toplanmaya başlandığı 2013 sonundan itibaren ilk defa düşüş göstererek 168 milyar TL olmuştur. Bu düşüşte yatırım fonlarının etkisi vardır. Mart 2018 sonuna göre 1 milyar TL civarında küçülen portföyde, portföy büyüklüğün yarısını emeklilik yatırım fonları, %37'sini yatırım fonları oluşturmaktadır. Bireysel portföy yönetimi ise %12 paya sahiptir.

2018 Haziran sonunda faaliyette olan 52 kurumun 19'u banka kökenlidir. Banka

kökenli kurumlar toplam portföyün %92'sini yönetmektedir.

Haziran sonunda en yüksek portföy büyüklüğüne sahip tümü banka kökenli ilk 5 kurum (İş Portföy, Ak Portföy, Yapı Kredi Portföy, Garanti Portföy ve Ziraat Portföy) toplam yönetilen portföyün üçte ikisini oluşturmaktadır. Bağımsız portföy şirketleri arasında, yönetilen portföy büyüklüğü en yüksek olan kurum (Azimut Portföy), toplam portföy büyüklüğünün %2'sini yönetmektedir.

Tablo 2: Yönetilen Portföy Büyüklüğü (milyon TL)

	2017/06	2017/12	2018/06
Yatırım Fonları	52,607	59,287	62,894
Emeklilik Yatırım Fonları	70,452	79,543	84,337
Bireysel Portföy Yönetimi	16,455	19,297	20,078
Gerçek Kişi	4,413	4,614	5,332
Tüzel Kişi	12,042	14,683	15,384
Yatırım Ortaklıkları	416	508	475
Toplam	139,930	158,635	167,785

Kaynak: TSPB

Yatırım Fonları

Haziran 2018 sonunda yatırım fonu yöneten 47 şirket bulunmaktadır. Yönetilen yatırım fonu büyüklüğü ise Mart sonuna göre 1,5 milyar TL düşerek 168 milyar olmuştur.

Birliğimizce yatırım fonları verileri 2013 yılının sonundan itibaren derlenmeye başlanmıştır. 2013-2017 arasında yatırım fonları ortalama olarak her çeyrekte %4 büyümekteyken, 2018'in ikinci çeyreğinde %1 düşüş göstermiştir. Bu düşüşte en büyük etken, menkul kıymet yatırım fonlarının önemli bir bölümünü oluşturan para piyasası ve özel sektör borçlanma araçları fonlarının, Mart ve Haziran ayları arasında gösterge faizindeki 5 puanlık artıştan etkilenmesi olmuştur.

Tablo 3: Kökenine Göre Yatırım Fonları (Haz. 2018)	Kurum Sayısı	Fon Sayısı	Portföy (myr TL)
Banka Kökenli	19	317	56.1
Bağımsız	28	175	6.8
Toplam	47	492	62.9

Kaynak: TSPB

Yatırım fonu yöneten 47 şirket arasında, en büyük pazar payına sahip 3 şirket (İş Portföy, Yapı Kredi Portföy ve Ak Portföy) banka kökenli olup, toplam yönetilen yatırım fonlarının yarısını yönetmektedir. Bağımsız şirketlerin pazar payı ise %11'de kalmaktadır. Bu şirketler arasında en yüksek paya sahip olan kurumun (Azimut Portföy) pazar payı %4'tür

Tablo 4: Yatırım Fonu Büyüklükleri (milyon TL)

	2017/06	2017/12	2018/06
Menkul Kıymet Yatırım Fonu	46,197	50,064	52,116
Gayrimenkul Yatırım Fonu	1,441	2,535	2,894
Girişim Sermayesi Yatırım Fonu	83	394	462
Borsa Yatırım Fonu	176	152	150
Serbest Yatırım Fonu	4,710	6,142	7,273
Toplam	52,607	59,287	62,894

Kaynak: TSPB

Yatırım fonları; menkul kıymet fonları, gayrimenkul yatırım fonları, girişim sermayesi fonları, borsa fonları ve serbest fonlar olarak sınıflandırılmaktadır.

Yatırım fonlarının Haziran sonu itibarıyla %83'ü geleneksel menkul kıymet fonlarıdır. Menkul kıymet fonları son çeyrekte %2 küçülse de, geçen yılın aynı dönemine göre %13 büyümüştür.

Alternatif yatırım fonları ise yılın ikinci çeyreğinde de büyümeye devam etmiştir. Girişim sermayesi fonları, gayrimenkul yatırım fonları ve serbest fonlar son çeyrekte toplam %10 büyümüştür.

2016 sonunda 3 adet gayrimenkul fonu 85 milyon TL tutarında büyüklüğe sahipken, 2018 Haziran ayında toplam gayrimenkul yatırım fonu sayısı 17'ye çıkmış, portföy yönetim şirketlerinin yönettiği fonların büyüklüğü ise 3 milyar TL'ye yaklaşmıştır.

İlk olarak 2016 yılında kurulan girişim sermayesi fonlarını yöneten kurum sayısı ise 6'ya çıkmıştır. Bu fonların toplam büyüklüğü 462 milyon TL olmuştur.

Serbest fonların sayısı 2016 sonuna göre 69'dan 105'e çıkarken, bu fonların portföy büyüklüğü ise aynı dönemde 2 katından fazla artarak 7,3 milyar TL'yi bulmuştur.

Birliğimizce bilgi amacıyla derlenen; portföy yönetim şirketleri tarafından kurularak kişi veya kuruluşlara katılma

payları önceden belirlenmiş şekilde tahsis edilen fonların özel fonların büyüklüğü ise Haziran 2018'de 6,2 milyar TL'ye yaklaşmıştır.

Emeklilik Yatırım Fonları

2018'in ikinci çeyreğinin sonunda 28 kurum emeklilik yatırım fonu yönetmektedir.

Emeklilik fonlarının portföyü 2013 yılında devreye giren devlet katkısı sayesinde düzenli olarak büyümektedir. 2018 Haziran ayında emeklilik yatırım fonları büyüklüğü 84 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2017 yılında devreye giren Otomatik Katılım Sistemi'ndeki fon büyüklüğü aynı dönemde 6 milyar TL olmuştur.

1 Ocak 2018 tarihinden itibaren geçerli olan yeni bir düzenleme ile bir portföy yönetim şirketi bir emeklilik şirketi fonlarının en fazla %40'ını yönetebilir hale gelmiştir. Bu düzenleme ile rekabetin artması ve emeklilik yatırım fonu yönetimindeki yoğunlaşmanın önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Kuralın henüz geçerli olmadığı 2017 sonunda emeklilik yatırım fonlarının %67'sini yönetiminde tutan ilk dört kurumun pazar payı 2018 Haziran ayı sonunda %60'a inmiştir. Bu durumun, düzenlemenin bir sonucu olduğu ve düzenlemenin etkilerinin yansımaya başladığı söylenebilir.

Tablo 5: Kökenine Göre Emeklilik Yatırım Fonları (Haziran 2018)			
	Kurum Sayısı	Fon Sayısı	Portföy (myr TL)
Banka Kökenli	17	359	82.5
Bağımsız	11	46	1.8
Toplam	28	405	84.3

Kaynak: TSPB

Yine de, emeklilik yatırım fonlarının yönetiminde yoğunlaşma yüksek kalmaya devam etmektedir. İlk on kurumun tamamı banka kökenli olup, bu kurumlar toplam emeklilik yatırım fonlarının %94'ünü yönetmektedir. Bağımsız portföy yönetim şirketlerinin payı ise %1,5'tir.

Bireysel Portföy Yönetimi

2018'in ikinci çeyreğinin sonunda bireysel portföy yönetimi hizmetinde bulunan 32 kurum vardır.

İlgili dönemde 2.500 gerçek, 249 tüzel kişinin toplamda 20 milyar TL'lik portföyü portföy yönetim şirketleri tarafından yönetilmektedir. Bu veriler incelenirken, bir kişinin birden fazla kurumda hesabı olabileceği unutulmamalıdır.

Gerçek kişilerin ortalama portföy büyüklüğü 2 milyon TL iken, tüzel kişilerde bu büyüklük 59 milyon TL civarındadır.

Haziran 2018 sonunda, portföy yönetim şirketlerinden bireysel portföy yönetimi hizmeti alan yatırımcıların %60'ının üç portföy yönetim şirketine yöneldiği görülmektedir.

Bireysel portföy büyüklüğüne kurum türüne göre bakıldığında, bağımsız şirketlerin bireysel portföy pazar payı (%24), bu kurumların kolektif yatırım araçlarındaki pazar paylarına kıyasla çok daha yüksektir. Bununla birlikte, yatırımcı sayısının yarısına yakını bağımsız şirketlere yönelmiştir. Üç banka kökenli kurum (Ziraat Portföy, İş Portföy, Ak Portföy) bireysel portföyün %63'ünü yönetirken, ardından gelen iki bağımsız kurumun (İstanbul Portföy ve Azimut Portföy) toplam portföydeki pazar payları %16'dır.

Birliğimiz 2018 itibarıyla ilk defa bireysel portföy büyüklüğü verilerinde yatırım fonları gibi kolektif yatırım araçları ile diğer yatırım araçlarını ayırıştırarak derlemiştir. Bu doğrultuda incelendiğinde, 2500 adet gerçek kişinin özel portföy yönetimi kapsamında yönetilmekte olan 5,3 milyar TL'lik yatırımlarının %46'sının yatırım fonlarında değerlendirilmektedir. Aynı oran 14,7 milyar TL'lik tüzel kişi portföyünde %22'dir.

Tablo 6: Kökenine Göre Bireysel Portföy (Haziran 2018)					
	Kurum Sayısı	Müşteri Sayısı	Kolektif Yatırım Araçları (myr TL)	Diğer Yatırım Araçları (myr TL)	Toplam Portföy (myr TL)
Gerçek Kişi	28	2,500	2.4	2.9	5.3
Gerçek Kişi Banka Kökenli	11	1,392	0.9	1.9	2.8
Gerçek Kişi Bağımsız	17	1,108	1.5	1.0	2.5
Tüzel Kişi	29	249	1.9	12.9	14.7
Tüzel Kişi Banka Kökenli	14	124	1.5	10.9	12.5
Tüzel Kişi Bağımsız	15	125	0.3	1.9	2.3
Toplam	57	2,749	4.3	15.8	20.1

Kaynak: TSPB

Yatırım Ortaklıkları

Portföy yönetim hizmetini dışarıdan alan yatırım ortaklıklarının portföyleri münhasıran portföy yönetim şirketleri tarafından yönetilmektedir. Halihazırda 49 adet yatırım ortaklığının 12'si portföy yönetim şirketlerinden portföy yönetim hizmeti almaktadır.

Yatırım ortaklıklarının portföy değerinin %94'ünü menkul kıymet yatırım ortaklıkları oluşturmaktadır.

Portföy yönetim şirketleri tarafından yönetilen yatırım ortaklığı büyüklüğü 2017

sonu itibarıyla küçülme trendindedir. 2018 yılında menkul kıymet ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları yaklaşık 20'ser milyon küçülmüşlerdir.

Tablo 7: Kökenine Göre Yatırım Ortaklıkları (Haz. 2018)	Kurum Sayısı	Yat.Ort. Sayısı	Portföy (mn. TL)
Banka Kökenli	3	5	262.5
Bağımsız	4	7	212.9
Toplam	7	12	475.4

Kaynak: TSPB

Tablo 8: Yatırım Ortaklığı Büyüklükleri (milyon TL)	2017/06	2017/12	2018/06
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklığı	403.8	460.1	442.6
Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı	2.8	40.4	21.4
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı	9.5	7.7	11.5
Toplam	416.2	508.2	475.4

Kaynak: TSPB

ÇALIŞAN PROFİLİ

Portföy yönetim şirketlerinde, faaliyetlerin gelişmesiyle çalışan sayısı yavaş bir şekilde artma eğilimindedir. Portföy yönetim şirketlerinde Haziran 2018 sonu itibarıyla 282'si kadın, 485'i erkek olmak üzere 767 çalışan bulunmaktadır.

52 portföy yönetim şirketi arasında, çalışan sayısı sıralamasında 50 ve üzeri çalışana sahip ilk 3 kurumun (İş Portföy, Yapı Kredi Portföy ve Ak Portföy) çalışan sayısı toplam portföy yönetim şirketlerindeki çalışan sayısının %24'üdür. Diğer taraftan çalışan sayısı 5 veya 5'ten daha az olan 14 kurum bulunmaktadır.

Portföy yönetim şirketlerinde çalışanlarının %35'inin lisansüstü diploması bulunmaktadır. Ayrıca çalışanların yarısına yakını 15 yıl ve üstü tecrübeye sahiptir.

Portföy yönetim şirketlerinde çalışanların departmanlara göre dağılımı Tablo 9'da verilmiştir. Portföy yönetim şirketleri ana faaliyet konusu gereğince risk yönetimi ve fon hizmeti departmanları bulundurmakta, ya da bu hizmeti dışarıdan temin etmektedir. Risk yönetimi birimi olmayan 29 kurum, fon hizmet birimi olmayan ise 25 kurum vardır.

2018 Haziran sonunda çalışanların %27'si portföy yönetimi biriminde görev almaktadır. Portföy yönetimi birimi olmayan portföy yönetim şirketlerinde ise genel müdür bu görevi üstlenmektedir. Aynı portföy yönetim birimi olmayan 8 kurumun 6'sı alternatif yatırım fonları yöneten şirketlerdir.

2018 Haziran ayı sonunda, yatırım danışmanlığı belgesi olan 15'i banka kökenli olmak üzere 18 kurum bulunmaktadır. Fakat yatırım danışmanlığı hizmeti veren şirketlerin 8'inde özel olarak yatırım danışmanı birimi bulunmamakta ve bu hizmet diğer birimler tarafından yapılmaktadır.

Yurtdışı satış ve pazarlama birimi sadece bir kurumda bulunmakta, bu kurumun

yurtdışı satış ve pazarlama biriminde 4 kişi çalışmaktadır.

Portföy yönetim şirketleri çalışanları ile ilgili yaş, cinsiyet, tecrübe ve eğitim durumu hakkında kapsamlı veriye www.tspb.org.tr adresinden ulaşabilirsiniz.

Tablo 9: Departmanlara Göre Portföy Yönetim Şirketlerinde Çalışanlar				
	Çalışan Sayısı		Ortalama Çalışan Sayısı	
	2017/12	2018/06	2017/12	2018/06
Genel Müdür	49	51	1	1
Portföy Yönetimi	212	210	5	5
Yurtiçi Satış	81	78	4	4
Yatırım Danışmanı	20	20	2	2
Yurtdışı Satış	4	4	4	4
Araştırma	39	39	2	1
Risk Yönetimi	31	31	1	1
Fon Hizmet Birimi ve Operasyon	58	63	2	2
Mali ve İdari İşler	106	115	2	2
İç Denetim-Teftiş	59	65	2	2
İnsan Kaynakları	5	7	1	2
Bilgi İşlem	10	12	2	2
Diğer	61	72	3	3
Toplam	735	767	15	15

Kaynak: TSPB

FİNANSAL TABLOLAR

2018 Haziran ayı itibarıyla portföy yönetim şirketlerinin toplam varlıkları 743 milyon TL'dir. Likit bir yapıya sahip sektör varlıklarının %92'si dönen varlıklardır. Özkaynaklar ise toplam varlıkların %90'ını oluşturmaktadır.

Portföy yönetim şirketlerinin toplu bilançolarındaki toplam varlıkların dörtte biri iki kuruma (İş Portföy ve Garanti Portföy) aittir.

Tablo 10: Portföy Yönetim Şirketlerinin Bilançosu (milyon TL)

	2018/03	2018/06	% Değişim
Dönen Varlıklar	676.1	680.9	0.7%
Nakit ve Nakit Benzerleri	438.8	425.2	-3.1%
Finansal Yatırımlar (Kısa Vadeli)	155.0	171.3	10.5%
Diğer Dönen Varlıklar	82.3	84.3	2.5%
Duran Varlıklar	39.4	62.1	57.4%
Maddi Duran Varlıklar	10.1	10.3	1.9%
Finansal Yatırımlar (Uzun Vadeli)	14.4	36.0	151.0%
Diğer Duran Varlıklar	15.0	15.8	5.2%
TOPLAM VARLIKLAR	715.5	743.0	3.8%
Kısa Vadeli Yükümlülükler	77.4	56.6	-26.9%
Uzun Vadeli Yükümlülükler	14.2	15.0	6.0%
Özkaynaklar	623.9	671.4	7.6%
Ödenmiş Sermaye	379.2	398.1	5.0%
Sermaye Düzeltmesi Farkları	9.9	10.1	2.1%
Paylara İlişkin Primler/İskontolar	5.3	5.3	0.0%
Birikmiş Diğer Kapsamlı Gelir/Giderler	-2.0	-2.9	43.7%
Kârdan Ayrılan Kısıtlanmış Yedekler	96.6	98.7	2.2%
Geçmiş Yıllar Kâr/Zararları	73.9	56.1	-24.0%
Net Dönem Kârı/Zararı	61.0	105.9	73.6%
TOPLAM KAYNAKLAR	715.5	743.0	3.8%

Kaynak: TSPB

Esas Faaliyet Gelirleri

Çalışma alanı portföy yönetimi olan bu kurumların esas faaliyet gelirleri; portföy yönetim komisyonları, yatırım danışmanlık gelirleri ve yatırım fon satış gelirleri olmak üzere 3 ana kalemden takip edilmektedir. Bununla beraber sektör gelirlerinin neredeyse tamamı portföy yönetim komisyon gelirlerinden oluşmaktadır.

2017 yılının haziran sonu ile kıyaslandığında, portföy yönetim şirketlerinin emeklilik yatırım fonu gelirlerinde %10 azalma olurken; bu düşüş yatırım fonu

gelirlerindeki artış ile telafi edilmiştir. Sonuç olarak, 2018 Haziran ayı sonunda portföy yönetim şirketlerinin komisyon gelirleri 2017 yılının aynı dönemine göre %28 oranda artış göstererek 246 milyon TL olmuştur.

Yatırım danışmanlığı belgesine sahip olan 18 kurum arasında sadece 4'ü 2018 yılının ikinci çeyreğinde bu kalemden gelir elde etmiştir. Fon pazarlama ve satış aracılık hizmetlerinden ise kayda değer gelir elde edilmemiştir.

Tablo 11: Portföy Yönetim Şirketlerinin Gelirleri (milyon TL)

	2017/06	2018/06	%Değişim
Portföy Yönetim Komisyon Gelirleri	191.3	245.6	22.0%
Kolektif Portföy Yönetimi	181.9	232.8	21.4%
Emeklilik Yatırım Fonları	54.6	48.9	-10.4%
Yatırım Fonları	126.0	182.2	35.0%
Menkul Kıymet Yatırım Fonları	112.9	138.4	22.6%
Gayrimenkul Yatırım Fonları	3.4	26.0	315.3%
Girişim Sermayesi Yatırım Fonları	0.4	3.0	624.8%
Borsa Yatırım Fonları	0.4	0.4	-0.9%
Serbest Yatırım Fonları	9.0	14.5	61.3%
Yatırım Ortaklıkları	1.2	1.7	39.3%
Bireysel Portföy Yönetimi	9.5	12.7	34.2%
Gerçek Kişi	5.5	6.1	10.7%
Tüzel Kişi	4.0	6.7	66.5%
Yatırım Danışmanlığı Gelirleri	1.1	1.9	67.3%
Fon Pazarlama ve Satış Aracılık Gelirleri	0.0	0.0	-
TOPLAM	192.5	247.5	22.3%

Kaynak: TSPB

Yatırım Fonları

Menkul kıymet yatırım fonu gelirleri, portföy yönetim şirketlerinin elde ettikleri gelirin %56'sını oluşturmaktadır.

İlk kez 2016'da kurulan gayrimenkul yatırım fonlarından elde edilen gelirler bir yıl içinde neredeyse 7 katına çıkmıştır. Aynı yılda kurulan girişim sermayesi fonu gelirleri de alternatif yatırım fonlarının gelişimine paralel olarak bir yılda 7 katına çıkmıştır.

Birliğimiz son 12 aylık komisyon gelirlerinin ortalama portföy büyüklüğüne bölünmesiyle elde ettiği yıllık ortalama komisyon gelirlerini Tablo 12'de incelemiştir. Bağımsız şirketlerin yatırım fonu komisyon oranları (%1,14), banka kökenli şirketlerinin komisyon oranlarının (%0,51) bir hayli üstünde kalmaktadır. Bu dönem bağımsız kurumların komisyon oranlarının hayli yükselmesinde, bir portföy yönetimi şirketinin gayrimenkul fon-

larından elde ettiği başarı primleri etkili olmuştur.

Emeklilik Yatırım Fonları

Portföy büyüklüğü daha yüksek olsa da emeklilik yatırım fonu yönetiminden elde gelirler daha düşüktür.

Emeklilik yatırım fonu büyüklüğü bir önceki yılın Haziran ayına göre %20 artsa da, bu fonların yönetiminden elde edilen gelirler aynı dönemde 5,7 milyon TL azalarak 49 milyon TL'ye inmiştir. Azalış, bazı banka kökenli şirketlerin gelirindeki düşüşü yansıtmaktadır. Düşüşün en çok yaşandığı 3 bankanın gelirindeki azalış toplam 3,8 milyon TL'yi bulmaktadır. Bu durum 2018 yılında uygulamaya konulan düzenleme ile bir portföy yönetim şirketinin bir emeklilik şirketi fonlarının en fazla %40'ını yönetebilir hale gelmesinin etkilerini yansıtmaktadır.

Haziran 2018 sonunda banka kökenli şirketler emeklilik yatırım fonlarının

%98'ini yönetmekte olduğundan, banka kökenli şirketler ve bağımsız şirketlerin komisyon oranları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Bireysel Portföy Yönetimi

Sektör genelinde 2018 Haziran ayında bireysel portföy yönetiminden 13 milyon gelir elde edilmiştir.

Haziran 2018 itibarıyla bireysel portföy yönetimi hizmeti veren şirketler arasında %27 pazar payına sahip bağımsız şirketlerin yıllık ortalama komisyon oranları

%0.28'dir. Aynı oran banka kökenli kurumlar için %0,10'dur.

Yatırım Ortaklıkları

Yatırım ortaklıklarının sadece küçük bir bölümü portföy yönetim şirketleri tarafından yönetilmekte, yatırım ortaklığından 2018'in ilk yarısında elde edilen gelirler 2 milyon TL'nin altındadır.

Yatırım ortaklığı yöneten portföy yönetim şirketlerinde yıllık ortalama komisyon oranları %0,60'tır.

Tablo 12: Portföy Yönetim Komisyon Oranı*

	Banka Kökenli	Bağımsız	Toplam
Yatırım Fonu	0.51%	1.14%	0.58%
Emeklilik Yatırım Fonu	0.15%	0.15%	0.15%
Bireysel Portföy Yönetimi	0.10%	0.28%	0.14%
Yatırım Ortaklığı	0.58%	0.65%	0.60%
Toplam	0.28%	0.68%	0.31%

Kaynak: TSPB

*Son 12 aylık toplam fon yönetim gelirinin, 12 aylık ortalama portföy büyüklüğüne bölünmesiyle elde edilmiştir.

Giderler

2018'in ilk altı ayında genel yönetim giderleri geçtiğimiz yılın ilk altı ayına göre %11 artışla 157 milyon TL olmuştur. Bu giderlerin %59'unu personel giderleri oluşturmaktadır.

2017 yılı sonunda 720 olan ortalama çalışan sayısı, 2018 Haziran ayında 749'a

çıkıştır. Personel giderlerini ortalama personel sayısına bölerek, bir çalışanın aylık ortalama maliyetini bulmak mümkündür. 2017 sonunda 19.783 TL olan bu tutar, 2018 yılı Haziran ayında %5 artış göstererek 20.694 TL'ye çıkmıştır. Çalışan başına aylık ortalama kâr tutarı ise aynı dönemde 23.586 TL olmuştur.

Tablo 13: Portföy Yönetim Şirketlerinin Gelir Tablosu (milyon TL)

	2017/06	2018/06	%Değişim
Satış Gelirleri (net)	385.4	301.6	-21.7%
Satışların Maliyeti (-)	-190.0	-53.0	-72.1%
BRÜT KAR/ZARAR	195.4	248.6	27.2%
Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (-)	-3.7	-4.0	9.7%
Genel Yönetim Giderleri (-)	-141.6	-157.3	11.1%
<i>Personel Giderleri</i>	-82.0	-93.0	13.3%
Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	0.0	0.0	-
Diğer Faaliyet Gelirleri	11.3	20.4	81.0%
Diğer Faaliyet Giderleri (-)	-3.1	-4.5	45.1%
FAALİYET KÂRI/ZARARI	58.3	91.0	56.0%
Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler	14.2	22.1	55.4%
Yatırım Faaliyetlerinden Giderler	-5.6	-9.4	67.4%
İştirak Kâr/Zararlarından Paylar	0	0	-
FİNANSMAN GİDERİ ÖNCESİ FAALİYET KÂRI/ZARARI	66.9	103.7	54.9%
Finansman Gelirleri	14.2	36.6	158.2%
Finansman Giderleri (-)	-0.6	-1.5	158.3%
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLERDEN VERGİ ÖNCESİ K/Z	-18.5	-32.8	77.8%
Dönem Vergi Gelir/Gideri	-18.2	-28.0	54.0%
Ertelenmiş Vergi Gelir/Gideri	-0.3	-4.9	-
DÖNEM KARI/ZARARI	62.0	105.9	70.8%

Kaynak: TSPB

Kârlılık

Portföy yönetim şirketlerinin gelirlerindeki artış giderlerin artışın önüne geçmiş ve net dönem kârı geçtiğimiz yılın ilk yarısına göre neredeyse iki katına çıkmıştır. Net kârlılık ve özsermaye kârlılığı oranları da bu gelişmelere bağlı olarak artmıştır.

Sektörde net faaliyet gelirleri son 1 yıl içinde %56 artarak 91 milyon TL'ye çıkarken, yatırım ve finansman gelirlerinde ise toplam 30 milyon TL'lik artış olmuştur.

2018 yılının ilk yarısında 30 kurum 116 milyon TL kâr ederken, 22 kurum 10

milyon TL zarar etmiş ve sektördeki net dönem kârı 106 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Geçen yıl aynı dönemde zarar eden kurum sayısı, kâr eden kurum sayısına göre daha yüksekken, 2018'in ilk yarısında kâr eden kurum sayısı daha yüksek olmuştur.

En yüksek kâr eden Ak, Yapı Kredi, Garanti ve İş portföy yönetim şirketleri toplam 63 milyon TL kâr tutarıyla sektör toplam kârının %59'unu oluşturmuştur.

Tablo 14: Portföy Yönetim Şirketlerinin Net Dönem Kâr/Zararları		
	2017/06	2018/06
Kurum Sayısı	49	52
Kâr Eden Kurum Sayısı	22	30
Zarar Eden Kurum Sayısı	27	22
Net Dönem Kârı (milyon TL)	62.0	105.9
Kâr Toplamı (Milyon TL)	75.6	115.8
Zarar Toplamı (Milyon TL)	-13.5	-9.8
Net Kâr/Gelirler	32%	43%
Özsermaye Kârlılık Oranı	26%	34%

Kaynak: TSPB

OY HAKKI KULLANIMI VE ELEKTRONİK GENEL KURUL

Deniz Kahraman

Şirket yönetimine katılma hakkı, ortağı olduğu şirket hakkında düşüncelerini dile getirmek isteyen bir pay sahibinin en temel haklarından biridir. Bu katılımı gerçekleştirmenin tek yolu genel kurul toplantısına katılmaktan geçmektedir. Pay sahiplerinin genel kurula katılım oranı arttıkça, pay sahiplerinin kararları genel kurula daha fazla yansımaktadır.

Türkiye’de 2012 yılı Ekim ayından itibaren Türk Ticaret Kanunu’na eklenen maddeyle genel kurullara elektronik ortamda da katıl-

ma ve oy kullanma sistemi borsaya kote şirketler açısından zorunlu hale gelmiştir. Borsaya kote olmayan şirketler de isteğe bağlı olarak ortaklarına genel kurul toplantılarına elektronik olarak katılma imkânı sunabilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de elektronik genel kurul (e-genel kurul) uygulamasının ortakların hak kullanımına etkisi BIST-30 şirketleri için e-genel kurul öncesi ve sonrasındaki katılıma göre sayısal olarak incelenmiştir.

ELEKTRONİK GENEL KURUL SİSTEMİ

Ülkemizde şirketler 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 409(1) maddesi kapsamında olağan genel kurul toplantılarını her faaliyet dönemi sonunda üç ay içinde düzenlemektedir. Sermaye Piyasası Kanunu ve halka açık anonim ortaklık hükümlerine tabi olan şirketler, genel kurul toplantısından 21 gün önce çağrıda bulunmaktadır.

Türk Ticaret Kanunu’nun ilgili maddesi ve İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Projesi Eylem Planı çerçevesinde, Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) tarafından hazırlanan ve kapsamı açısından dünyada bir ilk olan Elektronik Genel Kurul Sistemi (e-GKS) 2012 yılında hizmete açılmıştır. Bu sistemle dünyada ilk defa sınır ötesi oy kullanmanın önündeki tüm engeller de kaldırılmıştır.

Yatırımcıya Sağlanan İmkânlar

Genel kurulda oy kullanma hakkı sadece pay sahiplerine aittir. Pay sahipleri, Elektronik Genel Kurul Sistemi (e-GKS) adı verilen bilişim sistemiyle şahsen veya temsilcileri ara-

cılığıyla ortağı oldukları şirketlerin genel kurullarına katılabilmekte, temsilci atayabilmekte ve genel kurulu canlı takip edebilmektedir.

e-GKS ile elektronik ortamda işlem yapabilen yatırımcılar, temsilci tayin edip oy talimatı verebilmekte, fiziken genel kurula katılmaksızın toplantıyı takip edebilmekte, görüşülen gündeme ilişkin görüşlerini eş zamanlı olarak gönderebilmekte ve oy kullanabilmektedir.

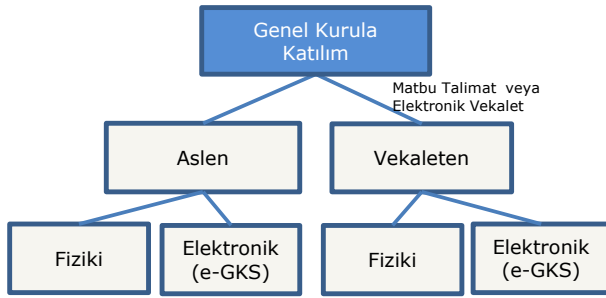
Yatırımcılar, e-GKS sistemi üzerinden temsilci atayabilmekte, temsilcinin değiştiremeyeceği şekilde oy talimatı girebilmektedir. Ayrıca, yatırımcılar e-MKK bilgi portalına kayıt olarak yatırım kuruluşlarını yetkilendirebilmekte, işlemlerin kendi adlarına yürütülmesini sağlayabilmektedir.

* Yazar, makale hazırlanması sürecinde teknik destek ve katkılarından dolayı Merkezi Kayıt Kuruluşu’ndan Özgür Uysal ve Özgür Bülbül’e teşekkürlerini sunar.

e-GKS'ye Katılım

Pay sahipleri, genel kurul toplantısına elektronik olarak katılabilmek için, toplantı gününden bir gün önce saat 21:00'e kadar elektronik imzaya (mobil imza dâhil) sahip olmak şartıyla e-GKS ye girip toplantıya elektronik ortamda katılacaklarını kaydetmelidirler. Bu imzanın temin edilebilmesi için, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun internet sayfasında ilan edilen yetkili hizmet sağlayıcılara başvurulması gerekmektedir. Diğer yandan mobil imza ise GSM operatörlerinden temin edilebilmektedir.

Şema; Genel Kurula Katılım

Kaynak: MKK

e-GKS ile Temsilci Tayin Etme

6102 sayılı Türk Ticaret Kanununa (TTK) göre, pay sahibi genel kurula kendisi katılabileceği gibi, pay sahibi olan veya olmayan bir kişiyi de temsilcisi olarak genel kurula gönderebilir. Pay sahibi genel kurulda gerçek kişi tarafından temsil edilmek istiyorsa bireysel temsilci, yatırım kuruluşu tarafından temsil edilmek istiyorsa tevdi temsilci atamak durumundadır.

Pay sahibi tarafından yetkilendirilen yatırım kuruluşu, pay sahibinin vermiş olduğu talimat doğrultusunda hareket etmektedir. Temsilci olan yatırım kuruluşu, her genel kurul toplantısı öncesinde yatırımcının talimatını almak zorundadır.

Pay sahipleri, e-GKS ile şahsen toplantıya katılabileceği gibi, bireysel temsilci atayarak da katılabilir. Temsilci atamak için şahsen

başvuruda olduğu gibi, toplantı gününden 1 gün önce 21:00'e kadar e-GKS sistemi üzerinden elektronik imzayla temsilci tayin edilebilmektedir. 2016'dan itibaren e-GKS bankalar arası haberleşme sistemi olan Bankalar arası Global Finansal İletişim Topluluğu (SWIFT) ağına entegre edilmiştir. Bu sistem aracılığıyla pay sahiplerinin oy kullanması ve oy sonuçlarının iletimi sağlanmıştır.

Genel kurula elektronik olarak katılmak isteyen yatırımcılar elektronik imza ile talimat vererek temsilci atayabilirler. Diğer yandan, bireyler açısından elektronik imza temin etmenin maliyetli olması sebebiyle, genel kurula elektronik olarak katılmak isteyen yatırımcıların yatırım kuruluşlarını yazılı talimatla yetkilendirmeleri de mümkün olmaktadır.

e-GKS ile atanan temsilci, genel kurula elektronik olarak katılabileceği gibi fiziki olarak da katılabilmektedir. Genel kurula elektronik olarak katılacağını sistem aracılığıyla toplantıdan 1 gün önce saat 21:00'e kadar bildiren bir katılımcı, bildirimden sonra fiziki olarak katılamamaktadır.

Toplantı Esnasında e-GKS

Toplantı günü toplantı saatinden 1 saat öncesinden 5 dakika kalaya kadar elektronik imza ile sisteme giriş yapanlar, elektronik olarak katılabilmektedir.

Toplantıya elektronik ortamda katılanlar haklarını fiziki katılanlarla eş zamanlı olarak kullanacaklarından toplantı başkanının ilgili gündemi salonda görüşmeye açmasıyla birlikte gündem elektronik ortamda da görüşmeye açılmaktadır. Katılımcılar her bir gündem maddesine iki defa görüş bildirebilmektedir.

Elektronik ortamda toplantıya katılanlar oylarını 2 dakika içerisinde gönderebilir. Eğer katılanların tamamı oylarını göndermişse sistem bu sürenin sona ermesini beklemesizin oylamayı kendiliğinden sona erdirmektedir.

GENEL KURUL KATILIM İSTATİSTİKLERİ

Elektronik genel kurul sisteminin kullanıma açılmasından sonra genel kurula katılımın ne şekilde değiştiği bu bölümde incelenecektir. Çalışma için BIST-30 endeksine dâhil şirket-

Metodoloji

e-GKS'nin ortakların hak kullanımına olan etkisine ilişkin olarak yapılan bu çalışma, son 10 yıllık dönemde yıl sonu itibarıyla BIST-30 endeksine dahil olan şirketleri kapsamaktadır. Diğer yandan, son 10 yıl içinde halka açılan veya belirli nedenlerle genel kurul toplantısını yapamayan şirketler kapsam dışında bırakılmıştır.

Çalışma için belirlenen 45 şirketin genel kurul tutanakları ile hazırlan cetvelleri incelenmiştir. Bu bileşenlerin temininde kamuyu aydınlatma platformu (KAP) ve halka açık

ler ele alınmıştır. Elektronik genel kurul sisteminin devreye alındığı 2012 yılından önceki ve sonraki 5 yıldaki gelişmeler incelenmiştir.

şirketlerin internet sitelerinden yararlanılmıştır. Ayrıca, MKK'nın Birliğimize özel olarak hazırlamış olduğu veri seti de çalışmamıza katkı sağlamıştır.

Veri tabanlarından erişilemeyen belgeler, söz konusu şirketlerin yatırımcı ilişkileri departmanlarıyla iletişime geçilerek arşivlerin taranması yoluyla temin edilmiştir. Veriler temin edildikten sonra, tüm genel kurul dokümanları tek tek incelenerek, temsil edilen pay ve imzalar sayılarak katılımcı sayıları tespit edilmiştir.

Tablo1: İncelenen Şirketlerin Piyasa Değeri (30.06.2018)

	Borsa Kodu	Sektör	Piyasa Değeri (mn. TL)		Şirket	Sektör	Piyasa Değeri (mn. TL)		Borsa Kodu	Sektör	Piyasa Değeri (mn. TL)
1	KCHOL	Holding	36,060	17	VAKBN	Banka	12,275	33	TTRAK	Sanayi	2,775
2	EREGL	Sanayi	35,700	18	TOASO	Sanayi	12,030	34	TSKB	Banka	2,716
3	GARAN	Banka	35,196	19	ARCLK	Sanayi	10,305	35	DOHOL	Holding	2,538
4	AKBNK	Banka	30,080	20	SISE	Sanayi	9,518	36	ECILC	Sanayi	2,316
5	TUPRS	Sanayi	27,045	21	HALKB	Banka	9,250	37	AKSA	Sanayi	2,124
6	TCELL	İletişim	26,774	22	COLA	Sanayi	8,628	38	DOAS	Ticaret	1,531
7	ASELS	Teknoloji	26,380	23	TAVHL	Holding	8,152	39	SKBNK	Banka	1,471
8	ISCTR	Banka	25,650	24	PETKM	Sanayi	7,260	40	AKGRT	Sigorta	1,187
9	ENKAI	İnşaat	23,350	25	TKFEN	Holding	6,420	41	ISGYO	GYO	949
10	FROTO	Sanayi	21,511	26	ULKER	Sanayi	6,166	42	SNGYO	GYO	550
11	YKBNK	Banka	20,949	27	SODA	Sanayi	5,580	43	AKENR	Enerji	547
12	BIMAS	Ticaret	20,387	28	TRKCM	Sanayi	4,690	44	BAGFS	Sanayi	334
13	THYAO	Havacılık	18,685	29	MGROS	Ticaret	3,657	45	IHLAS	Holding	332
14	SAHOL	Holding	18,017	30	KRDMD	Sanayi	3,441	Toplam			529,734
15	TTKOM	İletişim	17,465	31	VESTL	Sanayi	2,996	BIST TOPLAM			782,095
16	AEFES	Sanayi	13,974	32	OTKAR	Sanayi	2,775	BIST Payı			67.7%

Kaynak: KAP, TSPB Hesaplamaları.

Tablo 2: İncelenen Şirketlerin Sektör Payları (30.06.2018)

Sektör	Piyasa Değeri (mn. TL)	Sektör Payı
Banka	137,586	78%
Enerji	547	4%
GYO	1,499	7%
Havacılık	18,685	72%
Holding	71,519	70%
İletişim	44,239	100%
İnşaat	23,350	96%
Perakende	25,575	57%
Sanayi	179,167	68%
Teknoloji	26,380	88%
Sigorta	1,187	13%
Toplam	529,734	68%

Kaynak: KAP, TSPB Hesaplamaları.

Tablo 1’de görüleceği üzere 30 Haziran 2018 itibarıyla çalışmaya dâhil edilen şirketlerin piyasa değeri 530 milyar TL ile Borsa İstanbul’da işlem gören şirketlerin toplam piyasa değerinin üçte ikisine karşılık gelmektedir.

Tablo 2’de ise seçilmiş şirketlerin piyasa değerlerinin ait oldukları sektörlerdeki payı incelenmiştir. Bu şirketlerin sektörü temsil düzeyi iletişim, inşaat ve teknoloji sektöründe %95’in üzerindeyken, havacılık, holding ve imalat sanayi sektöründe %70 civarında olduğu görülmektedir. Genel itibarıyla seçilmiş şirketlerin Borsa İstanbul’daki genel eğilimi açıklamada yardımcı olacağı kanaatine varılmıştır.

E-GKS’nin Etkileri

2007 ile 2017 yılları arasındaki genel kurul katılım istatistikleri incelendiğinde, elektronik genel kurul uygulaması ile pay sahiplerinin genel kurula katılımının belirgin şekilde yükseldiği görülmüştür.

e-GKS uygulamasıyla birlikte, hem daha fazla payın temsil edildiği, hem de katılımcı sayısının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

2007 yılında genel kurula katılan sermaye tutarı ilgili şirketlerin toplam sermayesindeki payı %70’ler civarından %80’in üzerine çıkmıştır. Bu dönemde fiziki temsil oranının 10 puan kadar azaldığı, elektronik temsil oranının sürekli arttığı görülmüştür. Yanı sıra, e-GKS sisteminde 2016 yılında SWIFT entegrasyonunun tamamlanmasının genel kurula

elektronik olarak katılan sermayenin payının daha da yükselmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Buna benzer olarak, genel kurul toplantısına elektronik olarak katılanların oranı da her yıl artarak %22’ye ulaşmıştır. Bu payın %20’lerde kalmasının sebebi, ülkemizde halka açıklık oranının MKK hesaplamalarına göre Haziran 2018 itibarıyla %45 civarında olması ve hâkim ortağın genel kurula fiziki olarak katılmasından kaynaklanmaktadır.

Örnekler incelendiğinde, e-GKS ile genel kurula katılanların neredeyse tamamının, temsilci olarak yetkilendirilen yatırım kuruluşlarından oluştuğu görülmüştür.

Tablo 3: İncelenen Şirketlerin Genel Kurul Katılım İstatistikleri (Nominal Sermaye)

	Şirket Sermayesi (mn. TL)	Genel Kurulda Temsil Edilen Sermaye (mn. TL)			Sermaye Temsil Oranı (%)		
		Fiziki	Elektronik	Toplam	Fiziki	Elektronik	Toplam
2007*	35,014	25,588	-	25,588	73.1%	-	73.1%
2008	42,608	31,319	-	31,319	73.5%	-	73.5%
2009	49,163	34,600	-	34,600	70.4%	-	70.4%
2010	53,527	37,742	-	37,742	70.5%	-	70.5%
2011	55,122	39,000	-	39,000	70.8%	-	70.8%
2012	58,140	37,824	6,736	44,560	65.1%	11.6%	76.6%
2013	60,236	38,706	8,085	46,792	64.3%	13.4%	77.7%
2014	59,106	37,373	8,532	45,904	63.2%	14.4%	77.7%
2015	60,836	39,602	8,761	48,362	65.1%	14.4%	79.5%
2016	62,352	40,072	10,282	50,354	64.3%	16.5%	80.8%
2017	63,989	40,575	11,118	51,693	63.4%	17.4%	80.8%

Kaynak: KAP, TSPB Hesaplamaları.

* Bazı şirketlerin arşivlerindeki eksikliklerden kaynaklı olarak olduğundan düşüktür.

Elektronik genel kurul sistemi öncesinde seçilmiş şirketlerin genel kurullarına katılan kişi sayısı 2.000 civarında iken, elektronik genel kurul imkânının tesis edilmesiyle bu rakam 2017 sonunda 16.000'i aşmıştır. Elektronik olarak en yüksek katılımın olduğu genel kurul, Garanti Bankası'nın 2017 yılı hesap dönemine ait olup 979 kişidir.

Bu gelişmede daha önce oy haklarını kapsamlı bürokratik süreçleri içeren vekalet yoluyla kullanan yabancı yatırımcıların, SWIFT sistemine entegre e-GKS ile hızlı bir şekilde temsilci atayabilmesi etkili olmuştur.

2012 yılında genel kurula elektronik olarak katılan kişilerin toplam katılımcı sayısına oranı %80 civarından, 2017 yılında %96'ya yükselmiştir.

Tablo 4: İncelenen Şirketlerin Genel Kuruluna Katılan Kişi Sayısı

	Fiziki	Elektronik	Toplam	Fiziki Payı	Elektronik Payı
2007	1,817	-	1,817	100%	-
2008	2,130	-	2,130	100%	-
2009	2,312	-	2,312	100%	-
2010	2,568	-	2,568	100%	-
2011	2,953	-	2,953	100%	-
2012	2,111	8,422	10,533	20%	80%
2013	1,287	10,500	11,787	11%	89%
2014	864	12,993	13,857	6%	94%
2015	664	14,250	14,914	4%	96%
2016	943	13,950	14,893	6%	94%
2017	692	15,868	16,560	4%	96%

Kaynak: KAP, TSPB Hesaplamaları.

Bilgi toplumuna dönüşüm sürecinin bir parçası olarak, MKK tarafından şirketlerin genel kurul toplantılarının elektronik ortamda güvenli bir şekilde yapılabilmesi amacıyla geliştirilen elektronik genel kurul uygulaması, sermaye piyasasında temsil oranının artmasına katkı sağlamaktadır.

Bu sistemle birlikte, sınır ötesi oy kullanma önündeki tüm engellerin kaldırılması, ülkemizde kurumsal yönetim düzeyinin artmasına ve yabancı yatırımcıların bürokratik engellerle karşılaşmadan kolaylıkla genel kurul işlemlerini gerçekleştirmelerini sağlamaktadır.

Bununla birlikte, genel kurula elektronik olarak katılanların hem sayı olarak, hem sermaye payı olarak, ağırlıkla Türkiye’de kurulu yatırım kuruluşlarını temsilci atayarak katılan yurtdışı kurumsal yatırımcılardan oluştuğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu sonuçlarla birlikte, elektronik genel kurul sisteminin sermaye piyasasında temsil düzeyine katkı sağladığı görülmektedir. Çeşitli nedenlerle genel kurula fiziki olarak katılamayan yurtiçi bireysel yatırımcıların, ortaklık hakkı bilincinin geliştirilmesiyle yatırım kuruluşlarına yazılı talimat vererek e-GKS ile katılabilmesi için farkındalık yaratılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Elektronik Genel Kurul Sistemi (e-GKS), Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK)
egk.mkk.com.tr

Kamuyu Aydınlatma Platformu
www.kap.org.tr

Ticaret Bakanlığı, Risk Yönetimi ve Kontrol Genel Müdürlüğü
risk.gtb.gov.tr

Anonim Şirketlerin Genel Kurulunda Yenilikler, Erdem&Erdem Hukuk Bürosu İnternet Sitesi:
<http://www.erdem-erdem.av.tr/yayinlar/hukuk-postasi/anonim-sirketlerin-genel-kurulunda-yenilikler/>

EVRENSEL TEMEL GELİR

Ceylan Anıl

Evrensel temel gelir, toplumdaki her bireye belli aralıklarla ve koşulsuz olarak devlet tarafından belli miktarda ödemeye verilen addır. Bu fikrin çıkış noktası, insanların bireysel özgürlük ve ekonomik güvence ihtiyacı gibi sosyal adalet ve toplumsal etik konuları çerçevesindeki tartışmalardır. Fikrin savunucularına göre; temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gelire sahip olmak her birey için bir yaşam hakkıdır. Bunun sorumlusu ise tüm toplumdur.

Kökene yüzyıllar öncesine dayanmakta olan bu fikir, son zamanların tartışılan konularından biri haline gelmiştir. Bunun nedeni, gelişen teknolojiler sayesinde otomasyonun günden güne işgücünün yerine geçiyor olması ve bu nedenle yakın gelecekte birçok iş kolunun yok olacağına dair ortaya çıkan beklentilerdir. Bu doğrultuda, halkın genel refah düzeyinin etkilenmemesini ve toplumsal yoksullaşmanın önüne geçilmesini

sağlamak amacıyla, alternatif refah planları arasında evrensel temel gelir de tartışılır olmuştur.

Evrensel temel gelir modelinin devlet tarafından uzun süre boyunca uygulandığı tek yer Alaska olsa da, günümüzde uygulamanın örnekleri gittikçe yaygınlaşmaktadır. Model, hâlihazırda Finlandiya, Hollanda ve İspanya'da merkezî ve yerel yönetimler tarafından pilot çalışma olarak yürütülmektedir. Çeşitli hayır kuruluşları tarafından ise Namibya, Uganda, Hindistan'da ve Çin'de yine pilot çalışma şeklinde uygulanmaktadır. Ayrıca test edilmesi için ABD ve Kanada'da hazırlıklar sürmektedir.

Uluslararası mecrada çok tartışılmakta olan evrensel gelir ile ilgili, ülkemizde de çeşitli girişimler bulunmaktadır. Raporumuzda evrensel temel gelir hakkında tartışmalara değinilecek, ardından temel gelir uygulamaları incelenecektir.

EVRENSEL TEMEL GELİRİN KAVRAMSAL GELİŞİMİ

Evrensel temel kavramının kökeni "asgari gelir" düşüncesine dayanmaktadır. 16'ncı yüzyılda Thomas More ve Johannes Ludovicus Vives'in de aralarında olduğu düşünürler, yoksullarla dayanışmanın sadece kilise değil tüm toplumun görevi olduğunu savunmuştur.

Bu fikirden yola çıkan hümanist düşünürler, tüm vatandaşların hayatlarını

sürdürmeleri için ihtiyaç duydukları asgari geçim kaynağına sahip olmalarını sağlamanın devletin bir görevi olduğunu; sadece adalet için değil, ihtiyaç duyulan gelir transferinin yerine ulaşması için de en etik yolun bu olduğunu savunmuşlardır. Thomas More ayrıca, devlet tarafından garantiye alınacak olan minimum geçim kaynağının hırsızlıkla mücadelede etkin bir rolü olacağını düşünmüştür.

18. yüzyılda Fransız düşünür Montesquieu devletin, tüm vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda esas sorumlu olduğunu ifade etmiştir. ABD'nin kurucularından kabul edilen Paine, özel mülkiyet sisteminin kurulmasından beri bireylerin doğuştan gelen toprak hakkının ihlal edildiğini ve bunu telafi edecek şekilde herkese 21 yaşına geldiğinde devlet tarafından koşulsuz ve tek seferlik bir ödeme yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. 19. yüzyılda Belçikalı Joseph Charlier'in de aralarında bulunduğu ütopyik sosyalist düşünürler temel gelirin bir yaşam hakkı olduğu fikrini onaylamış ve temel ihtiyaçları karşılayacak miktarda ödemenin düzenli olarak kişilere sağlanması gerektiğini söylemişlerdir.

Fikir zaman içinde birçok düşünür tarafından ortaya atılsa da, konu ile ilgili tartışmaların yoğunlaşması 20. yüzyılda sosyal devlet kavramının oluşumu ile gerçekleşmiştir. Bu atılımlar üç farklı şekilde sınıflanabilir. Bunlardan birincisi, iki dünya savaşı arasındaki dönemde İngiltere'de "sosyal kâr payı", "ulusal ikramiye" gibi adlar altında tüm vatandaşlara temel gelir verilmesi üzerine yapılan tartışmalardır.

İkincisi, ABD'de ve Kanada'da yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini önlemek adına atılan fikirler arasında büyük popülerlik kazanan ve 1960'lardan 1980'lere kadar pilot çalışmaları yapılan "negatif vergi" kavramıdır. Tam olarak evrensel temel gelir anlamına gelmemekle beraber negatif vergi (sübvansiyon), davranışsal anlamda koşulsuz (iş arıyor olmak vb. durumlar gözetilmeksizin) ihtiyaç sahiplerine verilen gelir anlamına gelmektedir. Evrensel temel gelir gibi

garanti bir gelir kaynağı olmakla beraber, tüm halk yerine belli bir kesime verilmesi açısından evrensel temel gelirden ayrılmaktadır.

Üçüncü olarak, evrensel temel gelir tartışmaları Avrupa'da yaygınlık kazanmış, Hollanda, Almanya, Danimarka, İngiltere ve Fransa'da hem liberal hem sosyalist düşünürlerin gündem konusu olmuştur.

20. yüzyılda evrensel temel gelirin gündemde olmasının en büyük sebebi hızla artan gelir eşitsizliği olmuştur. Paul Samuelson, John K. Galbraith, and Robert Solow ve Martin Luther King'in de aralarında bulunduğu birçok insan evrensel temel gelir kavramını desteklemiştir.

Günümüzde yapay zekâ alanındaki gelişmeler sayesinde, otomasyonun işgücüne olan ihtiyacı azaltacağı beklenmektedir. Otomasyonun en hızlı yayılacağı alanların, entelektüel donanım gerektirmeyen işler olduğu düşünülürse, bu durum en çok düşük gelirle çalışan tabakayı vuracak ve sosyoekonomik gruplar arasındaki gelir eşitsizliği daha da artacaktır. Bu sebeplerle Elon Musk, Mark Zuckerberg ve Richard Branson gibi ünlü girişimciler de bu modeli savunmaktadır.

Evrensel temel gelir kavramı, tarih boyunca birçok düşünür tarafından desteklense de her zaman tartışmalı bir konu olmuştur. Bunun nedeni evrensel temel gelirin toplumun refahını nasıl etkileyeceği konusunda düşünürlerin farklı görüşlere sahip olmasıdır. Konu bütünlüğü açısından; bu tartışmalardan bahsetmeden önce, evrensel temel gelir kavramının 20. yüzyılda kazandığı form anlatılacaktır.

EVRENSEL TEMEL GELİR VE SOSYAL YARDIM

Toplumdaki her bireyin yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyacı olan asgari miktarda tutarın devlet tarafından karşılıksız şekilde verilmesi anlamına gelen evrensel temel gelir kavramı 20. yüzyıl sonunda en yaygın tanımıyla şu özellikleri barındırmaktadır:

- Kapsayıcı ve bireyseldir. Toplumdaki herkesi kapsar ve çekirdek aile veya hanehalkı olarak gruplamaksızın her bir bireye verilir.
- Koşulsuzdur. Bireylerin gelir, cinsiyet, yaş gibi özellikleri gözetilmeksizin ve sabit bir tutarda verilir.
- Düzenlidir ve para cinsindendir. Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli asgari tutarda ve düzenli aralıklarla ödenir.
- Vergi ve benzeri kesintilere tabi değildir.

Temel gelir koşulsuz olarak toplumda her bireyin hakkı olarak görülmekte, bu bağlamda diğer sosyal devlet yardımlarından ayrılmaktadır. Dünya genelinde para yardımı veya ürün ve hizmet yardımı olarak yapılan sosyal yardımlar yaş, okul durumu, engellilik, iş durumu gibi kıstaslara göre yapılmaktadır.

Sosyal yardımlar dünya genelinde belli kriterler dâhilinde gerçekleşmekte, yardımlar en yoksul ve ihtiyaç sahibi kesime yoğunlaşmaktadır. Ayrıca yardımlar, gelir durumu düşük kesim içinde de yaş, iş durumu gibi kriterlere göre değişmektedir. Kısaca sosyal yardımlar belli gruplara yönelik olup, toplumun tümünü kapsamamaktadır.

Örneğin, Türkiye’de devlet tarafından yapılan aile yardımlarının çoğu ciddi ihtiyaç sahibi olan öksüz ve yetimler, asker çocukları ve sosyal güvencesi olmayan bireylere yöneliktir. Bu yardımlar nakit para haricinde, barınma, gıda, kömür şeklinde dağıtılmaktadır.

EVRENSEL TEMEL GELİR ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Önceden de belirtildiği üzere, evrensel temel gelirin bireyler ve ekonomi üzerindeki etkileri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu düşünceler Tablo 1’de sunulmaktadır.

İlginç şekilde, aynı konuda farklı beklentiler nedeniyle ekonomist ve düşünürler evrensel temel gelir uygulamalarını desteklemekte ya da bu uygulamalara karşı çıkmaktadır.

Tablo 1: EVRENSEL TEMEL GELİR ÜZERİNE BAZI GÖRÜŞLER

Taraftar Görüşler	Karşıt Görüşler
Özgürlükçü ve adil olması	Özgürlüğün yanlış harcamalara yol açması
Mutlak yoksulluğu azaltıcı olması	İhtiyaç sahibi olmayan kesimi kapsamaması
İşgücüne olumlu etkisi	İşgücüne olumsuz etkisi
Şeffaf olması	Yönetimsel sıkıntıları
Cinsiyet eşitliğine olumlu etkisi	Cinsiyet eşitliğine olumsuz etkisi

Kaynak: TSPB

EVRENSEL TEMEL GELİR TARAFTARI GÖRÜŞLER

1. Özgürlükçü ve Adil Olması

Bu fikir evrensel temel gelir konusunda en eski argümanlardan biridir. İnsanların gerçekten özgür olabilmelerinin, kararlarının maddi koşullarla kısıtlanmaması ve seçim haklarının olabildiğini savunan insanlar, bu konuda iyileştirme sağlaması nedeniyle evrensel temel geliri savunmaktadır. Bu düşünürler aynı sebeplerle evrensel temel gelirin bir yaşam hakkı olduğunu savunmaktadırlar.

2. Mutlak Yoksulluk Üzerindeki Etkisi

Temel gelirin etkileri, en çok mutlak yoksulluk çeken kesim için keskin olacaktır. Bu bireyler için marjinal faydası oldukça yüksek olacak olan gelir, doğrudan onların durumunu iyileştirmeye yönelik bir politika olacaktır.

İhtiyaç sahibi kesimin temel ihtiyaçlarının karşılanması, bu insanların mevcut harcamalarını eğitim ve gelişime de yönlendirebilmesini sağlayacaktır. Entelektüel donanım arttıkça, nesiller arası hem gelir hem eğitim seviyesi yükselecektir. Böylece kuşaklar arası gelir eşitsizliğinde de iyileşme görülecektir. Sonuç olarak, evrensel temel gelir, gelir eşitsizliğini hem doğrudan hem dolaylı yollardan azaltacaktır.

3. İşgücüne Olumlu Etkisi

Evrensel temel gelir sayesinde insanların üzerindeki maddi baskı azalacak ve böylece bireyler iş piyasasında kendi istedikleri alanlara daha kolay yönelebilecektir. Bu seçim şansı sayesinde, girişimler de artacaktır. Özellikle sağlıksız koşullarda çalışmak zorunda kalan kesim için evrensel temel gelirin bir kurtuluş olması beklenmektedir.

Ayrıca bazı temel gelir savunucuları, hâlihazırdaki sosyal güvence programlarının insanların işgücüne dâhil olması konusunda caydırıcı etkileri olması nedeniyle bu programlara karşı çıkmakta ve alternatif olarak evrensel temel geliri desteklemektedir.

Örneğin işsizlik maaşı alan bireyler işe girdiklerinde önceden yararlanabildikleri birçok devlet yardımından yararlanamaz hale geldikleri ve gelir vergisi gibi ödemelere tabii oldukları için, işe girmemeyi tercih edebilmektedirler. Oysa evrensel temel gelirin işgücüne dâhil olmak konusunda bu şekilde caydırıcı bir etkisi bulunmamaktadır. Bu gelir, insanlara çalışıp çalışmamalarından bağımsız olarak verildiği için, onları işgücüne girmek konusunda olumsuz etkilemeyecektir.

4. Şeffaf Olması

Hâlihazırdaki sosyal güvence programlarının verimsizliğine parmak basan bir başka argüman, bu programların yolsuzluk ve suistimale açık olabilmesidir. Örneğin insanlar belli sosyal yardımlardan yararlanabilmek için gelirlerini veya diğer bilgilerini yanlış ve eksik beyan edebilmektedir.

Evrensel temel gelir ise herhangi bir menfaat grubuna hizmet etmediği, herkesi kapsadığı ve rant yaratılması ihtimali barındırmadığı için şeffaf bir şekilde yönetilebilecek ve uygulanabilecektir.

5. Cinsiyet Eşitliğine Olumlu Etkisi

Bazı evrensel temel gelir savunucuları, modelin cinsiyet eşitliğini iyileştirmekte büyük etkisi olacağını düşünmektedir.

Günümüzde daha çok kadınlar tarafından yaratılan karşılıksız emek (çocuk ve yaşlı

bakımı, yemek yapmak ve ev düzenini sağlamak vb.) bir gelir elde edilmeden yapılmaktadır. Ülke kalkınmasına büyük etkisi olan bu üretimin, evrensel temel gelir sayesinde bir karşılığı olacağını

düşünen kişiler, böylece ev kadınlarının ekonomik açıdan da daha özgür olacağını da savunmaktadır.

EVRENSEL TEMEL GELİR KARŞITI GÖRÜŞLER

1. Özgürlüğün Yanlış Harcamalara Yol Açması

Bu fikrin savunucuları, yoksul kesime yapılan para yardımlarının besin ve kömür yardımı gibi doğrudan yapılan yardımlar kadar verimli olmayacağını; çünkü bu kişilerin sahip oldukları maddi kaynakları doğru ve verimli dağıtmayabileceklerini söylemektelerdir. Devlet planlamacılığını daha ön planda tutan bu yaklaşıma sahip kesim, para yardımının bu nedenle etkisiz olacağını savunmaktadır.

Nakit cinsinden transferlerin, insanların alkol ve sigara gibi harcamalarını artıracığını ve bağımlı insanları bu tüketim mallarını kullanmaya daha çok teşvik edeceğini düşünen insanlar da mevcuttur. Öyle ki bu konuda birçok araştırma yapılmıştır. Dünya Bankası tarafından para transferi uygulanan 19 örnek olay incelemesinde, para transferlerinin bu tüketim mallarına yapılan harcamaları artırmadığı saptanmıştır.

Bazı düşünürler, bu sebeple evrensel temel gelire karşı çıkmakta ve yapılan para transferlerinin bu tarz harcamaları artıracığından endişe etmektelerdir. Ne var ki evrensel temel gelirin odak konusu olduğu araştırmalarda da böyle bir sonuca rastlanmıştır.

2. İhtiyaç Sahibi Olmayan Kesimi Kapsaması

Devlet tarafından finanse edilecek bir transferin ihtiyaç sahibi olmayan kesimi

kapsamasını verimsiz bir sosyal güvence programı olarak gören kesim, salt yoksul kesimi odağına alan programların çok daha etkili olacağını savunmaktadır.

İhtiyaç sahibi olmayan kesime de böyle bir transfer yapılacak olması devlet bütçesini hayli zorlayacaktır. Ayrıca evrensel temel gelir, finanse ediliş şekline göre; dezavantajlı kesimler için (örneğin engelliler veya gazi aileleri) mühim olan devlet harcamalarında kısıtlamalara yol açabilir.

3. İşgücüne Olumsuz Etkisi

Evrensel temel gelir karşıtı bireyler arasında en yaygın olan görüşlerden biri; bu programın işsizliği teşvik edecek olmasıdır. Bireyler işgücüne dâhil olmadıklarında dahi temel ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanacak olması, insanların çalışmaya ihtiyaç duymamasına yol açacaktır.

4.Yönetimsel Sıkıntıları

Evrensel temel, eğer vergi aracılığıyla finanse edilirse; vergi dağılımının nasıl yapılacağı ve hangi kanalların kullanılacağı planlama gerektiren bir durumdur. Düzgün ve etkin bir vergi sistemine ihtiyaç duyacak olan bu sistem için, insanların gelir ve varlıklarıyla ilgili birçok bilginin değerlendirilebilmesini zorunlu kılacaktır. Böyle bir sisteme sahip olmayan ülkelerde programın istenmeyen sonuçlara neden olma riski vardır. Bununla birlikte, kaynakların buna yönlendirilmesi bir politika tercihidir.

6.Cinsiyet Eşitliğine Olumsuz Etkisi

Bazı evrensel temel gelir karşıtları, modelin cinsiyet eşitsizliğini kötüleştireceğini düşünmektedir.

Evrensel temel gelir modeli ile çalışmayan insanlara sağlanacak olan transferler, kadınların (özellikle annelerin) işe girmek konusunda daha çekimser davranmalarına neden olabilir ve kadınların iş hayatından daha çok uzaklaşmasına yol açabilir.

Tüm bunların yanı sıra, evrensel temel gelire karşı çıkılmasının belki en önemli nedeni, tüm ülkede geçerli olacak böyle bir gelirin devlet için oldukça masraflı

olmasıdır. İhtiyaç sahibi olmayan kesimleri kapsayan böyle bir masrafa girilmesi, birçok karşıt görüşteki düşünür için anlamsızdır.

Henüz evrensel temel gelirin etkilerinin gözlemlenebileceği yeteri kadar örnek bulunmamakta, bu nedenle evrensel temel gelirin ne kadar iyi bir alternatif olduğu konusunda tartışmalar devam etmektedir.

Hâlihazırda birçok yerde deneysel olarak uygulanan evrensel temel gelir modelleri, evrensel temel gelirin etkileri konusunda tüm ülkeler için geçerli olacak sonuçlar ifade edemese de, bu modelin etkileri konusunda yol göstericidir.

DÜNYADA EVRENSEL GELİR UYGULAMALARI

Evrensel temel gelir uygulamaları geliştirilmiş ideal evrensel temel gelir modelinden bazı sapmalar içerebilmekte, ülkeler belli kriterleri esnetip değiştirebilmektedir. Örneğin yaygın anlamıyla evrensel gelir modelinde herkese eşit miktarda ödeme yapılırken, Brezilya'da ödemeler yoksulluk düzeyine ve ailedeki çocuk sayısına göre değişmektedir. Kavramsal olarak evrensel temel gelir tüm toplumu kapsarken, birçok ülke modeli pilot çalışma olarak yürütmekte ve sadece belli bir bölgede uygulamaktadır.

Alaska, evrensel temel gelirin en ideale yakın şekilde uygulandığı yer olduğu için özel önem taşımaktadır. Sadece hüküm giymiş bireylerin yararlanmadığı programda, ödeme almak için tek koşul en az bir yıldır Alaska'da yerleşik olmaktır.

Ayrıca modelin çok uzun zamandır uygulandığı tek yer olması, temel gelirin uzun vadeli sonuçlarını incelemek konusunda Alaska uygulamasının diğer

uygulamalardan daha yansız sonuçlar vermesine olanak vermiştir. Bu sebeplerle makalemizde ilk olarak evrensel temelin refah düzeyini artırmak amacıyla kullanıldığı Alaska modeli incelemesi yapılacaktır.

Finlandiya, Avrupa'da temel gelir uygulamasının devlet tarafından pilot çalışma olarak yürütüldüğü ilk ülkedir. Bu açıdan önem taşıyan Finlandiya uygulaması, küçük çaplı ve kısa süreli bir deneme uygulamasıdır.

Hindistan'ın Madha Pradesh adlı eyaletinde temel gelir, UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) tarafından finanse edilen ve Hindistan'da faaliyet gösteren bir kadın işçi sendikası olan SEWA (Serbest Meslek Sahibi Kadınlar Birliği) tarafından uygulanan ortaklaşa bir proje şeklinde yürütülmüştür. Projenin ihtiyaç sahiplerine yardım uzatmak dışında bir gayesi de evrensel temel gelirin sonuçlarını ölçmek olduğu için, proje boyunca birçok analiz yapılmış ve tüm süreç takip edilmiştir. Bu

nedenle, kısa süreli bir program olsa da temel gelirin etkileri konusunda bize ışık tutmayı başaran model; aynı zamanda Asya kıtasında temel gelirin uygulanışına bir örnek olduğu için makalemizde incelenmiştir.

Brezilya’da ise evrensel temel gelir yoksullukla mücadele amacıyla kullanılmıştır. Burada temel gelir Alaska’ya nispeten daha kısa süredir uygulanmakta

olsa da, 46 milyon üzeri insanı kapsayarak dünyada yoksullara yönelik en geniş kitlesi kamu uygulamalarından biri haline gelmiştir. Ayrıca ödemelerin yapılabilmesi için konulan belli koşullar (örneğin hanehalkındaki çocukların okul devamlılığı ve aşılarının yapılması) sayesinde eğitim ve sağlık gibi alanlarda temel gelir uygulaması bir araç olarak kullanılmıştır.

.

ALASKA

ABD’nin Alaska eyaleti, önceden de belirtildiği üzere evrensel temel gelirin dünyada en uzun süre boyunca uygulandığı örnektir.

Ekonomisinin büyük bölümü petrole dayalı olan Alaska’da, sınırlı petrol rezervleri nedeniyle ileride ekonominin kötüye gidebileceğine olan endişe ile hükümet, petrol gelirlerinin bir kısmının aktarılacağı bir fon yaratma kararı almıştır. Gelecek nesillerin ekonomik güvenliği adına 1976’da devlet tarafından kurulan ve sermaye piyasası araçlarında değerlendirilen bu fon; “yağmurlu gün fonu” adıyla geçen, ABD’de birçok eyalet tarafından olası bütçe açıklarının üstesinden gelmek amaçlı kurulan fonlara örnektir.

1982’den başlayarak ise Alaska Permanent Fund olarak adlandırılan fonun Alaska’da yerleşik tüm bireylere yıllık kâr payı vermesine karar verilmiştir. Bir temel gelir örneği olan ve herkese eşit dağıtılan bu ödemeler, her yıl fonun son 5 yıllık ortalama getirisine göre hesaplanarak ödenmektedir.

Alaska yerleşiklerinin yılda bir kere düzenli aldıkları bu gelir, 1982 yılından 2018 yılına kadar en düşük \$331 (1984’te) ile en yüksek \$2,072 (2015’te) tutarları arasında yer almıştır.

Bu geliri almak için en az bir yıldır Alaska’da yerleşiklik şartı aranmaktadır. Bunun haricinde temel gelirden yararlanmak için yaş, vatandaşlık, göçmenlik, gelir düzeyi vb. başka kriterlere bakılmamaktadır. Tek istisnai durum, hüküm giyen bireylerdir. Alaska’da temel gelir, evrensel, bireysel ve koşulsuzdur olup, tüm evrensel temel gelir özelliklerini istisnasız barındıran tek modeldir.

Alaska’da Temel Gelirin Etkileri

Temel gelir uygulamasının halk üzerindeki uzun vadeli ekonomik ve psikolojik etkilerine bakılabilmesi için insanların bu gelirin sürekliliğine inanması gerekmektedir. Çünkü insanlar kısa dönemli para akışına, süregelen bir gelirden daha farklı yaklaşmakta ve davranışsal olarak iki durumda farklı tutumlar sergilemektedir. Bu nedenle temel gelirin uzun vadede etkilerinin sağlıklı bir şekilde incelenebilmesi için, uygulamanın ülkede yeteri kadar uzun sürmesi gerekmektedir.

Alaska’nın bu nedenle, temel gelir etkilerinin incelenmesi açısından uygun olduğu düşünülmektedir. Uygulama 42 yıldır yürütülmektedir ve toplum

tarafından uygulamanın sonlandırılacağına dair bir beklenti bulunmamaktadır.

Ne var ki temel gelirin etkilerinin doğru şekilde analiz edilebilmesi için, diğer tüm koşulların geçerli olduğu ve temel gelirin uygulanmadığı bir kontrol grubuna ihtiyaç vardır. Alaska'da tüm toplumun gelirden yararlanıyor olması; temel gelirin etkilerini diğer ekonomik, politik ve sosyolojik etkilerden ayıran bir kontrol grubu olmaması sorununu doğurmuştur. Bu sebeple, Alaska'daki uygulamadan elde edilen veriler, temel gelirin etkilerini ölçmek açısından istatistiksel bir sonuç çıkarabilmek konusunda tam yeterliliğe sahip görülmemektedir. Yine de Alaska'daki temel gelir uygulamasının sonuçları, temel gelirin etkileri konusunda yol göstericidir.

Öncelikle birçok ekonomistin evrensel gelir konusundaki en büyük kaygısı, temel gelirin insanların çalışma ihtiyacını ve isteğini azaltacağı, böylece işsiz kesimin artacağıdır. Bu düşünceler yersiz kalmış, hipotez Alaska modelinde geçerli olmamıştır. Çünkü Alaska'da 1982'den 2015 sonuna kadar olan zamanda tam istihdamda ne pozitif ne negatif kayda değer bir değişim görülmemiştir. Alaska'da tam istihdamda bir değişim görülmemesi, tek başına büyük bir sonuçtur. Yapılan araştırmalar temel gelirin tam istihdamda yol açtığı düşüşün, harcamaların artması kanalıyla işgücüne oluşan talebin artması ile dengelendiğini göstermiştir.

Bir başka önemli sonuç, bu süre zarfında yarı zamanlı istihdamda görülen %17 artıştır. Bunların dışında, ticari sektör ve ticari olmayan sektör arasında sonuçların değiştiği gözlemlenmiştir. Alaska dışına ihraç edilen pazarlanabilir mallar ve hizmetler sektöründe yarı zamanlı istihdam artıp tam zamanlı istihdam azalırken, iç piyasaya yönelik sektörde

kayda değer bir değişim gözlemlenmemiştir.

Sosyolojik etkilerine bakıldığında, temel gelirden en çok etkilenenlerin düşük gelirli aileler olduğu, özellikle çocuğu olan düşük gelirli aileler için temel gelirin çok belirgin bir fark yarattığı görülmüştür. Yoksulluk sınırı altında kalan yerleşiklerin nüfusa oranının düzenli olarak azaldığı, fakat yok olmadığı saptanmıştır.

Gelir eşitsizliğinin baskın olduğu Alaska eyaletinde, araştırmalar temel gelirin uygulanmaması senaryosunda çok daha yüksek gelir eşitsizliği oranlarının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

Tüketim alışkanlıkları olarak; yapılan araştırmalar diğer eyaletler ile karşılaştırıldığında Alaska ile diğer eyaletler arasında dayanıklı ya da dayanıksız mallara yönelim olarak davranış kalıplarının değişmediğini göstermiştir.

Ne var ki, borçlanma ve biriktirme alışkanlıkları arasında kayda değer bir yönelim farkı saptanmıştır. Araştırmalara göre Alaska yerleşikleri temel geliri özel tüketim harcamaları yapmak yerine borçlarını ödemek ve ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaktadır.

2017'de Alaska genelinde yapılan bir anket, araştırmaların tüketim alışkanlıkları ile ilgili bulgularını doğrulamaktadır. Ankete katılanların %72'si temel geliri eğitim, emeklilik ve acil durumlar için birikimine kattığını, ya da kira, ısınma gibi temel ödemeleri için kullandığını belirtmiştir. Katılımcıların sadece %20'si temel geliri seyahat ve tatil gibi "diğer" kategorisine girecek harcamalar için kullandıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, Alaska modelindeki araştırmalar temel gelirin işsizliği teşvik etmediğini, aksine yarı zamanlı istihdamda

artış sağladığını göstermiştir. Ayrıca, temel gelirin gelir eşitsizliği sorununu çözmek konusunda yardımcı olduğu, fakat

eşitsizliğin giderilmesinde yeterli olmadığı saptanmıştır.

FİNLANDİYA

Evrensel temel gelirin Avrupa’da hükümet tarafından uygulandığı ilk ülke Finlandiya olmuştur. Model, pilot çalışma olarak deneme amaçlı tasarlanmıştır. Her ne kadar küçük ölçekli ve kısa süreli bir çalışma olsa da, model Avrupa’da öncü olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

Evrensel temel gelir programının uygulandığı diğer bölgelerin aksine, Finlandiya’da çarpıcı bir gelir eşitsizliği bulunmamaktadır. Aksine, Finlandiya’da yürütülen; düşük gelirli ailelere yönelik devlet politikaları sayesinde Finlandiya gelir eşitsizliği ve yoksulluk oranı konularında dünyadaki en başarılı ülkelerden biridir.

Finlandiya hükümeti, 8,5 civarında seyreden işsizlik oranını düşürmek amacıyla girdiği çözüm arayışında başka modeller yanında temel gelir modelini denemek istemiştir. Temel gelir modeli, Finlandiya’nın bu amaçla denemek istediği sosyal güvenlik reformlarından sadece biridir. Bu nedenle model, 2017 yılında 2 yıl süreli pilot bir çalışma halinde uygulamaya konulmuştur.

Programın amacı, temel gelirin işsiz kesimi yarı zamanlı istihdama yönlendirmesidir. Çünkü işsiz kesimin, yarı zamanlı işlere yönelmeme sebebinin işsizlik maaşından feragat etmemek olduğu düşünülmekte, yapılan temel gelir ödemeleriyle bu yönelimin değişeceği varsayılmaktadır. Ayrıca, iş geçişleri arasında insanlara

sağlanan gelir güvencesinin, insanları asıl istedikleri alanda çalışmaya yönlendirmesi beklenmektedir.

Program 2017 Ocak ayında başlatılmış ve rastsal olarak seçilen ve o sırada işsiz olan 2000 kişiyi kapsamıştır. Seçilen kişilere aylık olarak 560 € verilmektedir. Programı finanse etmek için 20 milyon € bütçe ayrılmıştır.

Program katılanlar ödemelerini koşulsuz olarak almaktadırlar. Katılımcıların iş arama zorunluluğu bulunmamaktadır ve programın başlangıcı sonrasında iş bulan katılımcılar ödemelerini almaya devam etmektedir.

Temel gelir savunucuları 2 yıl süreli olarak tasarlanan programın uzatılmasını beklemiş, fakat böyle bir uzatmanın gerçekleşmeyeceği duyurulmuştur. Bu durum, basında Finlandiya’daki temel gelir uygulamasının beklenen sonucu vermediği ve programın başarısız olduğu algısını yaratmıştır. Finlandiya hükümeti ise bu iddialara karşı çıkarak, farklı sosyal güvence programları deneyeceklerini duyurmuştur.

Finlandiya’daki temel gelir uygulamasının topluma etkilerinden söz etmek mümkün değildir. Henüz programın çok yeni olmasının yanı sıra, uygulamaya ait veriler ve analizler halka açılmamıştır. Finlandiya’daki pilot uygulamanın sonuçlarının 2019 sonunda açıklanacağı duyurulmuştur.

HİNDİSTAN

Hindistan'da evrensel temel gelir modeli, şu ana kadar incelediğimiz programlardan farklı olarak devlet tarafından değil, hayır kurumları tarafından yürütülmüştür.

UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) tarafından finanse edilen ve Hindistan'da faaliyet gösteren bir kadın işçi sendikası olan SEWA (Serbest Meslek Sahibi Kadınlar Birliği) tarafından yürütülen bu program, Hindistan'ın Madhya Pradesh eyaletinde uygulanmıştır.

Madhya Pradesh Koşulsuz Para Transferi (Madhya Pradesh Unconditional Cash Transfers) adlı bu program, bir yandan Hindistan'ın en yoksul kesimine yardım ulaştırma ilkesiyle yola çıkarken, bir yandan temel gelir modellerinin etkinliğini test etmek istemiş ve bu amaçla iki farklı pilot çalışma şeklinde uygulanmıştır. İki çalışmada da hem deney hem kontrol grupları bulunmuştur.

Projenin iki farklı pilot çalışma olarak uygulanmasının nedeni, evrensel temel gelirin hem ekonomik hem sosyolojik olarak birbirinden farklılık gösteren köy halkı ve yerli kabileler için etkilerini ayrı ayrı ölçebilmektir.

Deney grubundaki insanlara, temel ihtiyaçlarının bir bölümünü karşılayacak kadar yeterli, fakat işgücünden çıkarılarsa rahatça geçinemeyecekleri sınırdan bir gelir ödemesi yapılmıştır.

Birinci pilot çalışmada, 8 köyde tüm erişkin yerleşiklere aylık olarak 200 Rupî ödenirken, çocuklara (18 yaşından küçük bireyler için; anne ya da vasilerine verilmek üzere) 100 rupî ödenmiştir. Yakın özelliklere sahip 12 adet köy ise bu çalışmanın kontrol grubu olarak

gözlemlenmiş, bu köylerde temel gelir uygulanmamıştır. 2011 yılında başlayıp 18 ay süren bu programda, deney grubundaki köylerde ödenen tutar çalışmanın ikinci yılında 300 (erişkinler için) ve 150 (çocuklar için) rupîye çıkarılmıştır.

Çalışmada, aynı zamanda SEWA'nın bölgedeki aktifliğinin etkilerini ayırtmak amacıyla, deney ve kontrol gruplarının yarısı SEWA'nın aktif olduğu köylerden seçilmiştir.

Bu çalışmada, deney grubundaki katılımcıların evrensel temel gelirden yararlanabilmek için tek yapması gereken, program başladıktan itibaren üç ay içinde banka hesabı açtırmaları olmuştur. Program ilk üç ay sonrasında tüm ödemeleri bu hesaplar üzerinden ulaştırmıştır.

Önceden de belirtildiği gibi ikinci pilot çalışma, sosyal çevre olarak Hindistan'daki diğer köylerden ayrılan kabilelere yöneliktir. Hindistan'daki kabile nüfusunun %21'i Madhya Pradesh'te bulunmaktayken, bu alanlarda yaşayanlar geri kalan nüfustan kayda değer oranda daha çok yoksulluk çekmektedir. Bu sebeplerle, toplumun bu kesiminde evrensel temel gelirin ayrı olarak incelenmesi amacıyla; yaklaşık 100 hanehalkının olduğu bir kabilenin deney grubu olarak kullanıldığı ikinci bir pilot çalışma yürütülmüştür.

Bu çalışmada ise, deney grubu olarak alınan bir kabilede tüm süreç boyunca yerleşik tüm erişkin bireylere 300 rupî verilirken, çocuklara 150 rupî verilmiş; bu çalışmada kontrol grubu olarak yine kabile ile benzer özelliklere sahip bir başka kabile

incelemeye alınmıştır. Bu çalışma 1 yıl sürmüştür.

Uygulanan iki programda da, deney herkesi kapsamakta, para cinsinden yapılmakta ve koşulsuz şekilde düzenli aralıklarla verilmekte olduğu için; bu yardımlar evrensel temel gelir modeli örneği olmuştur.

Toplamda 6000 (kontrol grubu ile 15000) kişinin katılmış olduğu deneyde, çocukların kiloları (beslenme alışkanlıklarındaki değişimi ölçmek amaçlı), okul devamlılıkları ve akademik başarıları vb. birçok konuda deney öncesi ve sonrasını kapsayan araştırmalar yapılmıştır. Program sadece 18 ay sürmesine rağmen, tüm süreç boyunca yapılan analizler sayesinde temel gelirin etkilerine dair yansız bulgular elde edilmiştir.

Madhya Pradesh Koşulsuz Para Transferi Programı'nın Etkileri

Madhya Pradesh'te insanların yaşam koşulları çok ağır olduğu için, içme suyuna ulaşmak, tualete, ısı ve ışık kaynağına sahip olmak konuları önem taşımaktadır.

Madhya Pradesh'te hiçbir evde tuvaletin olmadığı köyler bulunmaktadır. Temel gelir uygulaması sonrası asıl çalışmadaki deney grubundakileri hanehalklarının %16'sı proje sonunda tuvaletlerinde değişiklik yaptıklarını söylerken, bu oran kontrol grubundakiler için %10 olmuştur. Daha önce tuvaletin bulunmadığı evlerden deney grubunda %7'sinde, kontrol grubunda %4'ünde tuvalet inşa edilmiştir. Sonuç olarak bu konudaki ihtiyaçların giderilmesi konusunda evrensel giderin uygulandığı ve uygulanmadığı köyler arasında kayda değer bir farklılığa rastlanmamıştır.

Evrensel temel gelir, özellikle ikinci pilot çalışmanın katılımcılarında temiz suya

erişim için kullanılmıştır. İki çalışmada da temiz suya ulaşımında ilerlemeler olmuştur.

Diğer köylerden çok daha zor şartlarda olan kabilelerde, evrensel temel gelirin insanların daha çok dayanıklı tüketim malları almak için kullanıldığı görülmüştür. Bu etki ana çalışmada o kadar belirgin değildir. Kabiledekiler, konfor sağlayan mallardan ziyade, onlara uzun vadede gelir getirecek mallara yönelmiştir. Bu grup tarafından en çok ulaşım araçları ve çiftlik hayvanları satın alınmıştır. Hem deney hem kontrol grubunda televizyon ve mobilya alınsa da, temel gelirin uygulandığı kabile bu ürünleri almaya daha yatkın olmuştur.

İki çalışmada da evrensel temel gelirin uygulandığı gruplarda besin yeterliliği konusunda kayda değer ilerlemeler gözlenmiştir. Deney başlamadan önce deney grubu seçilen kabilede yaşayanların %52'si gelirlerinin temel besin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte olduğunu söylerken, deneyin 6. ayında bu oran %78'e yükselmiştir. Kontrol grubunda ise bu oran %57-%59 aralığında değişmiştir.

Temel gelir ana programdaki çocukların beslenmesinde kayda değer değişimler sağlamıştır. Program öncesi yaş-kilo oranı olarak sağlıklı ve normal kabul edilen orandaki çocuk oranı deney grubunda %39, kontrol grubunda %48 olmuştur. Program bitiminde ise, deney grubu 19 puanlık bir gelişme göstermiştir. Deney grubunda da on puanlık bir gelişim görülmüştür

İkinci çalışmada ise çocukların beslenmesi ile ilgili kayda değer farklılıklar görülmemiştir. Bunun nedeni bu ailelerde beslenme yetersizliğinin çok ciddi oranda olması ve temel gelirin bu konuda iyileşme sağlasa da, çocukları kilo olarak "normal" sınırlara çekmek konusunda yetersiz kalmasıdır.

Temel gelir insanların daha çok market alışverişi yapmasını sağlarken, aldıkları ürünlerin kalitesinde de değişim sağlamıştır. Anketlerde, temel gelir ödenen aileler daha fazla taze sebze ve süt aldıklarını bildirmiştir. Deney ve kontrol grupları arasındaki fark, kabileler için daha belirgin hale gelmiştir.

Hindistan'da evrensel temel gelir uygulamalarının alkol tüketimini artıracığına dair olan beklentiler gerçekleşmemiş; iki çalışmada da alkol kullanımının arttığına dair bir bulgu bulunmamıştır.

Programın süresi, sağlık konusunda verimli sonuçlara ulaşmak için kısa olsa da, program bitiminde gelir ödemesi sağlanan aileler hastalıklarla karşılaşma oranlarının düştüğünü belirtmişlerdir. Bu konuda da fark kabileler arasında daha belirgin hale gelmiştir. Kontrol grubundaki hanehalklarının %70'inde program boyunca en az bir kişi hastalanırken, deney grubundaki hanehalklarının %58'inde hastalık bildirilmiştir.

Programın en belirgin sonuçlarından biri, temel gelirin kız çocukların okuldan alınmalarını azaltması olmuştur. Program başlamadan önce okulda olan kızların kontrol grubunda %17'si okuldan alınırken, bu oran deney gruplarında %3 olmuştur. Özellikle SEWA'nın aktif olduğu

köylerde, kız çocuklarının okuldan alınma sıklığının azaldığı görülmüştür.

Programın bir diğer çok önemli bulgusu, temel gelirin üretken işlerin artışı sağlamasıdır. Deney grubundaki ailelerin %21'i gelir yaratan üretimlerinde artış olduğunu bildirmiştir (kontrol grubunda %9). Deney grubundakilerin %19,4'ü ekonomik aktivitenin arttığını gözlemlediğini belirtirken, kontrol grubunda bu oran %7,2 olmuştur.

Kabileler arasında temel gelirin çok önemli bir etkisi, insanların ücretli işçi sınıfından çiftçi sınıfına geçmesini sağlamasıdır. Ek gelir ile deney grubu kabilesindekiler tohum ve gübre harcamaları yapmıştır. Program öncesi hanehalkının arasında %40'ı çiftçilik yaparken, program sonunda bu oran %62 olmuştur.

Gelirin bireysel olarak ödeniyor olması, kadınların ekonomik gücünü artırmıştır. Program öncesinde, karar verme mekanizması aile reisinin işi olarak görülürken, program sonunda katılımcılarda kararların birlikte alınması gerektiği algısının arttığı görülmüştür.

Program sonunda deney grubundaki insanlara yapılan anketlere göre; evrensel temel gelir daha fazla ilaç alabilmelerini sağlamış (%66), daha düzenli besine ulaşmalarını sağlamış (%27) ve hayat streslerini azaltmıştır (%16).

BREZİLYA

Brezilya'da 2003'te gelir transfer programlarını bir araya getirerek Bolsa Familia adında yeni bir program oluşturulmuş, koşullu ya da koşulsuz verilen birçok yardım (yemek kartları, yiyecek yardımları, eğitim ödenekleri vb.) devlet tarafından aynı çatı altında birleştirilmiştir. Program aynı zamanda

belli gelir düzeyi altındaki kişilere verilecek 'asgari gelir'i kapsamıştır.

Bolsa Familia programı, belli koşullar sağlandığı sürece verilmesi ve tüm toplumu kapsayıcı olmamasının yanı sıra sabit bir tutar yerine koşullara göre farklı tutarlarda olması nedeniyle bir evrensel

gelir modelinden çok asgari gelir modelidir. Asgari gelir modeli daha önce de anlatıldığı üzere günümüzdeki evrensel temel gelir modelinin kökenidir. İki modelde de ana fikir tüm topluma, ihtiyaçlarını karşılayacak asgari geçim kaynağının devlet tarafından sunulmasıdır.

Brezilya’da devlet tarafından uygulanan tüm yardımlar Cadastro Unico adlı bir anket ve araştırma sonuçlarına göre yapılmaktadır. Bu anket ülke genelinde asgari ücretin yarısından az gelire sahip olan hanehalklarını saptamaktadır. Sosyal yardımlar düşük gelirli olarak adlandırılan bu kesime yoğunlaşmaktadır. Bolsa Familia ise düşük gelirli sınıfın içinde yoksulluk ve mutlak yoksulluk çeken kesimlere yöneliktir. Bu durum; Bolsa Familia’nın etkileri incelenirken, programdan yararlanmayan düşük gelirli kesimin kontrol grubu olarak gözlemlenmesini de sağlamıştır.

Brezilya’da bu program dâhilinde asgari geliri hak etmek için tek koşul belli bir gelir düzeyinin (aylık 154 Brezilya Reali, 2007 yılı) altında olmak olmuştur. Ödemeler aylık olarak gerçekleştirilmiş, ödemelerin tutarı ise ailelerin toplam geliri ve ailedeki çocuk sayısına göre değişkenlik göstermiştir. Örneğin 2007 yılında, 60 Brezilya Reali (30 Dolar) ile 120 Brezilya Reali (çocuklu aileler için) arası gelire sahip aileler asgari gelire hak kazanmıştır. Para transferi tutarı ise ailenin durumuna göre 60 Brezilya Reali’ne kadar çıkmıştır.

Bolsa Familia ödemeleri farklı gruplamalara göre yapılmıştır. Aileler, durumlarına göre birden fazla grupta gelire hak kazanmıştır. 77 Brezilya Reali tutarındaki Temel Gelir sadece mutlak yoksulluk çeken kesime verilmiştir. Değişken Gelir, 35 Brezilya Reali tutarında olup, 15 yaşına kadar çocuğu olan ailelere ve hamile kadınların ailelerine verilmiştir. Bu gelir, ailede en fazla 5 kişiye

verilmektedir. Değişken Genç Geliri (42 Brezilya Reali tutarında), aile içinde 16-17 yaş arası çocukların olduğu durumlarda verilmiştir. Aynı aile içinde bu ödeme en fazla iki kişiye yapılmıştır.

Bolsa Familia yardımlarının katılımcıları hak ettikleri geliri almak için belli sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür. Bu şartlar, yoksul ailelerde sağlık ve eğitim gibi sorunları çözmek konusunda bir araç olarak kullanılmışlardır.

Öncelikle, hamile kadınlar ve emzirme dönemindeki anneler kamu sağlık merkezlerinde düzenli aralıklarla kontrole gitmelidir. 0-6 yaş grubundaki çocukların tüm aşıları tamamlanmalıdır. 7-16 yaş grubundaki çocukların okul devamsızlıkları %15’i geçmemelidir. 16-18 yaş grubunun ise okul devamsızlığı %25’i geçmemelidir.

Bu yükümlülükler ile Bolsa Familia programı, ailelerin çocuklarının geleceğine yatırım yapmasını teşvik ederek, gelecek kuşakların sağlık ve eğitim sorunlarına önceden parmak basmış ve yeni neslin yoksulluğunu önlemeye çalışmıştır.

Program başladığı sırada 3,5 milyon aileyi, 2016 sonunda ise 13,8 milyon aileyi (48 milyon insanı) kapsayarak dünyada yoksullara yönelik en geniş kitleli programlardan biri olmuştur. Brezilya’nın neredeyse dörtte biri programdan yararlanmıştır.

Program günümüzde devam etmektedir. Programın halk üzerindeki etkilerine dair deney ve araştırmalar sınırlı olsa da, sonuçlar programın oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

Bolsa Familia’nın Etkileri

Bolsa Familia programının uygulamaya konulmasından bu yana, 2005 ve 2009’da olmak üzere iki büyük değerlendirme

araştırması yapılmıştır. Aynı aileleri içeren iki araştırma arasındaki değişimler, programın sonuçları konusunda ışık tutmaktadır.

2005 araştırmasında 15,426 aile incelenmiştir. 2009 araştırmasında ise, bu ailelerin %74'ünün (11,433 ailenin) yer değiştirdiği gözlemlenmiştir. Bunun sebebinin, sağlık ve eğitim durumu ile ilgili olduğu bulunmuştur. Ayrıca araştırmalarda, daha önce de belirtildiği gibi Cadastro Unico tarafından düşük gelirli olarak saptanan fakat Bolsa Familia'dan yararlanamayan aileler, kontrol grubunu oluşturmuştur.

2005 ve 2009 yılları arasında, aşılarının yaptıran çocuk sayısında artış gözlemlenmiştir. Aşı olan çocuk oranı 2005'ten 2009'a %3 artmıştır. Aynı şekilde hamile kadınların sağlığında ciddi bir düzelme görülmüş, düşük yapan kadın sayısı azalmıştır. Hastalık ve besin yetersizliği nedeniyle gerçekleşen bebek ölümleri ise aynı dönemde %58 düşmüştür.

İki yıl arasında programa dâhil olan ailelerdeki 15-17 yaş aralığındaki çocukların, programa katılmayanlardan daha fazla okula katılım gösterdiği görülmüştür. Ayrıca katılımcı ailelerin çocuklarının, programa katılmayan ailelere kıyasla daha büyük bir bölümü 14 yaşından sonra daha okulda kalmaya devam etmiştir.

Aynı araştırmada; düşük gelirli ailelerde okula katılım oranının ciddi oranda arttığı ve çocukların okul başarısının da, katılmayanlara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bolsa Familia programında ödemeler ailedeki kadına yapılmıştır. Kadınların finansal bağımsızlıklarını sağlayan bu sistem, aynı zamanda kadının aile içinde yapılan harcamalar ve alınan kararlar konusunda gücünü artırmıştır.

Bolsa Familia'nın etkileri konusunda önceden var olan birtakım endişeler program sonrasında giderilmiştir. Örneğin, hamile kadınlara ve çocuklu ailelere daha çok yardım yapılıyor olmasının daha fazla çocuk sahibi olmayı teşvik edeceğinden korkulsa da, Brezilya'da programa katılan aileler dâhil tüm gelir grubundaki ailelerde doğum oranlarındaki düşüş trendi devam etmiştir.

Temel gelir programları ile ilişkin bir başka endişe, ihtiyaç sahiplerinin para transferlerini doğru pay edemeyeceğidir. Fakat yoksul ailelerin bu parayı temel ihtiyaçlara harcadığı görülmüştür.

Sonuç olarak, Bolsa Familia çok yönlülüğü sayesinde yoksullara yardım ederken alt gelir grubunun sağlık ve eğitim kalitesini de yükseltmiştir.

Bu araştırmadan ayrı olarak, Brezilya'daki gelir eşitsizliği ve yoksulluk verilerine bakıldığında; Brezilya'da programın başladığı 2003 yılından 2015'e kadar Gini katsayısının 58,01'den 51,71'e düştüğü görülmüştür. Aynı dönemde günlük 1,9 dolar ve altı gelire sahip bireylerin sayısı 20,2 milyondan 6,9 milyona inmiştir. Bu istatistiklerin doğrudan Bolsa Familia uygulamalarıyla bağdaştırılmayacağı not düşülerek; Bolsa Familia programının başladığı dönemden bu yana Brezilya'da gelir eşitsizliği ve yoksulluk konularında iyileştirme görüldüğü söylenebilmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Evrensel temel gelir, tüm vatandaşların hayatlarını sürdürmeleri için ihtiyaç duydukları asgari geçim kaynağına sahip olmalarını sağlamanın, toplumun bir görevi olduğu düşüncesi ile ortaya çıkmış bir kavramdır.

Bu fikirden doğan asgari gelir kavramı, tüm vatandaşlara koşulsuz şekilde yapılacak ödemeleri ifade ederken, evrensel temel gelir bu kavramın günümüze evrilmiş halidir. Evrensel temel gelir, tüm topluma belli aralıklarla, para cinsinden, eşit miktarda ve en önemlisi koşulsuz bir şekilde verilen asgari gelir anlamına gelmektedir.

Ortaya çıkışı insanların bireysel özgürlük ve ekonomik güvence ihtiyacı gibi sosyal adalet ve toplumsal etik konuları çerçevesindeki tartışmalar olsa da, günümüzde popülerleşmesinin sebepleri artan gelir eşitsizliği ve gelişen teknolojiler nedeniyle işgücüne olan ihtiyacın düşeceği endişesidir. İşgücüne olan ihtiyaç, endişe edildiği gibi düştüğü takdirde, birçok insan işsiz kalacaktır.

Bu sebeplerle evrensel temel gelire dair günümüzde birçok ülkede pilot çalışmalar yapılmaktadır. Evrensel temel gelirin merkezi ve yerel yönetimler, yardım örgütleri veya konu üzerine araştırma yürüten şirketler aracılığıyla uygulandığı ülkeler arasında Finlandiya, Hollanda, İran, Amerika, Brezilya, Kenya vb. birçok ülke bulunmaktadır. İsviçre’de de temel gelirin uygulanması için yakın zamanda referandum yapılmıştır.

Makalemizde hem tüm kıtalarda evrensel temel gelir uygulamalarına değinebilmek hem de farklı şekilde uygulanan sistemleri inceleyebilmek adına belli programlar seçilmiştir.

Alaska, uygulamanın en ideale yakın yürütüldüğü yerdir. Brezilya, uygulamanın ulaştığı insan sayısının büyüklüğü ve uygulamaya eklenen kriterlerin sağlık ve eğitim gibi başka alanlarda da reform yaratması nedeniyle önem taşımaktadır. Finlandiya, Avrupa’da hükümet tarafından evrensel temel gelir uygulamalarında öncülük eden ülkedir. Hindistan’da ise evrensel temel gelir başış kuruluşları tarafından yürütülmektedir. Bu uygulama ayrıca Asya’daki evrensel temel gelir sistemleri konusunda fikir vermektedir.

Alaska’da temel gelir tüm yerleşik halkı kapsamakta ve çocuklar dâhil her bireye eşit tutarda yılda bir olarak dağıtılmaktadır. Alaska’daki insanların temel geliri hayatlarının bir parçası olarak görmektedir.

Alaska’da temel gelirin etkileri incelendiğinde, temel gelirin tam istihdamda bir değişikliğe yol açmadığı, fakat yarı zamanlı istihdamda artış sağladığı görülmüştür. Yoksulluk sınırında gelişme sağlanmış, fakat gelir eşitsizliği sorunu bitmemiştir. Alaska’da bireylerin çoğu, geliri temel ihtiyaçları ve ödemeleri için kullandığını açıklamıştır.

Finlandiya’da sadece 2 yıllık süreyle uygulanan program dâhilinde herkese aylık olarak ve eşit miktarda ödeme yapılmaktadır. Program henüz temel gelirin etkilerini görebilmek açısından kısa süredir uygulamada olup, uygulamanın sonuçlarının 2019 sonunda kamuoyuna açılması beklenmektedir.

Hindistan’da Madhya Pradesh’te SEWA ve UNICEF yardım kuruluşlarının el birliğiyle uyguladığı program 2011’de başlamış ve iki ayrı pilot çalışma olarak yürütülmüştür. Programın en belirgin özelliği, tüm aşamaların analiz edilmesi ve kontrol

grubu ve deney grubu arasındaki farkların düzenli incelenmiş olmasıdır.

Programda temel gelirin en büyük etkileri insanların gelir elde etmeye yönelik harcamalara (ulaşım aracı, tohum, gübre, kümes hayvanı vb.) yöneldiği görülmüştür. Bunun dışında kız çocuklarının okulda kalma süreleri uzamış, hastalık bildirimleri azalmış ve temel besin ihtiyacını karşılayan aile sayısında iyileşme görülmüştür.

Diğer ülkelerden farklı olarak, asgari temel gelirin uygulandığı Brezilya’da, ödemelerin yapılması için ailelere doktor kontrolüne gitmek, çocukların aşılarının tamamlanması ve çocukların okula devamlılığı gibi koşullar koymuştur. Ayrıca ödemeler ailenin durumu ve ailedeki çocukların yaşına göre değişim göstermiştir.

Brezilya’da temel gelir, birçok ailenin yoksulluk sınırından çıkmasını sağlamış, katılımcı ailelerdeki çocukların hem okula devam etme oranları hem akademik başarılarında ciddi artış görülmüştür. Brezilya’da temel gelir, en çok besin olmak üzere temel ihtiyaçlar için harcanmıştır.

Makalemizdeki tüm uygulamalara bakıldığında, evrensel temel gelir modelleri temel ihtiyaçları karşılama konusunda yeterli ya da yeterliye yakın; fakat işgücünden çıkmayı teşvik etmeyecek tutarda tasarlanmıştır. Uygulamalara baktığımızda, temel gelir evrensel temel gelirin halk tarafından temel ihtiyaçları karşılamak üzere kullanıldığı görülmüştür.

Program en çok, en çok ihtiyaç sahibi olanlar için faydalı olmuştur. Temel gelir uygulamalarının, insanların çalışma

ihtiyacını ortadan kaldıracak ve insanların çalışmamaya yöneleceği fikri asılsız kalmıştır. Son olarak, uygulama gelir eşitsizliği sorununa bir çözüm üretse de, gelir eşitsizliği sorununu bitirmede yetersiz kalmıştır.

Dünya genelinde evrensel temel gelir uygulamaları gittikçe popülerlik kazanmaktadır. Evrensel temel gelir ile ilgili, makalemize konu olmamış birçok pilot çalışma uygulanmakta ve tasarlanmaktadır. Bu çalışmalar sonucu, temel gelirin etkileri konusunda daha kapsamlı bulgular elde edileceği beklenmektedir. Ülkemizde de konuyla ilgili çeşitli girişimler bulunmaktadır.

Makalemizde yapılan incelemeler değerlendirildiğinde, evrensel temel gelirin mutlak yoksulluk içindeki bölgelerde ciddi yararları olduğu görülmüştür. Tam olarak evrensel temel gelir sayılmasa da, Brezilya’daki gibi ailelerin sağlık ve eğitim durumlarını iyileştirmeye yönelik koşullar (çocukların okul devamlılığı, aşılarını olmaları vb.) dâhilinde verilen asgari gelir modelinin, optimal fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak, temel gelirin yoksulluk sorununun çözümü için iyi bir araç olabileceği düşünülmektedir. Ne var ki, yoksulluğun ciddi bir sorun olmadığı gelişmiş ülkelerde evrensel temel gelirin nasıl etkileri olacağı konusunda yeterli deney bulunmamaktadır. Bu ülkelerde evrensel temel gelirin finanse edilmeye değer bir etki yaratacağı konusunda kuşku vardır. Diğer taraftan, bu ülkelerde evrensel temel gelirin etkilerinin incelenirken, sosyal refah odak alınarak daha çok araştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

<https://basicincome.org/basic-income>

A Little More, How Much It Is... Piloting Basic Income Transfers In Madhya Pradesh, India, SEWA Bharat, UNICEF, 2014

From Idea To Experiment Report On Universal Basic Income Experiment In Finland, Kela, 2016

How does Bolsa Familia Work? Best Practices In the Implementation Of Conditional Cash Transfer Programs In Latin America And The Caribbean, Aline Gazola Hellmann, 2015

The Impact Of Brazil's Bolsa Família Conditional Cash Transfer Program On Children's Health Care Utilization And Health Outcomes, Amie Shei, Federico Costa Mitermayer G. Reis, and Albert I. Ko, 2014

The Labor Market Impacts Of Universal And Permanent Cash Transfers: Evidence From The Alaska Permanent Fund, Damon Jones, Ioana Marinescu, 2018

TİCARET SAVAŞLARI

Onur Salttürk

Gelişkin değer zincirleri sayesinde günümüzde ürünler artık baştan sona tek bir ülkede üretilmemekte, dünyanın farklı yerlerinde birbirini sıkı sıkıya takip eden süreçler neticesinde meydana gelmektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından korumacılık politikalarının terk edilmesiyle artan uluslararası ve bölgesel ticari faaliyetlerin toplumların refahının artmasına neden olduğu görüşü yaygın bir şekilde kabul görmüştür.

Bununla beraber, 2007 küresel finansal krizinin ertesinde korumacı politikalar dünya siyasetinde tekrar yer almaya başlamış, günümüzde ticaret savaşlarından bahsedilmeye başlanmıştır.

Ticaret savaşı bir ülkenin bir diğer ülke ürünlerine yerli üretici ve çalışanları koruma gayesiyle vergi veya kota uygulaması neticesinde diğer ülkenin benzer korumacı politikalarla cevap vermesi neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Oysa, korumacılık ve neden olduğu ticaret savaşının kısa vadede belirli ve dar bir

gruba diğerlerinin pahasına avantaj sağladığı ancak uzun vadede her kesimi olumsuz etkilediği görülmektedir.

Son büyük ticaret savaşı Büyük Buhran'da ABD'de yaşanmıştır. 1930 yılında yürürlüğe giren Smoot-Hawley Kanunu 900 ithal üründe vergilerin yaklaşık %50 artırılarak ürün fiyatlarının hayli artmasına neden olmuştur. Kanun kuraklıktan olumsuz etkilenen yerli çiftçileri destekleme amacı gütsen de Büyük Buhran nedeniyle ciddi ekonomik sıkıntılarla mücadele eden halkın daha da yoksul olmasına neden olmuştur. Diğer ülkelerin de Smoot-Hawley'e korumacı politikalarla cevap vermesiyle ortaya çıkan ticaret savaşı Büyük Buhran'dan çıkışı zorlaştırırken küresel ticaretin %65 azalmasına neden olmuştur.

Bu makalemizde serbest piyasa ve küresel ticaretin önündeki engelleri kaldırmayı amaçlayan uluslararası örgütler ve faaliyetleri ile yakın dönemde başlayan korumacı politikalar ile başlayan süreç incelenmektedir.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Dünyada serbest ticareti destekleyen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 1995 yılında kurulmuş, 2018 itibarıyla 117'si gelişmekte olan 164 üyeye sahip uluslararası bir örgüttür. DTÖ üyeleri arasında ABD, AB, Çin, Hindistan, Rusya gibi ülkelerle beraber Türkiye de yer almaktadır.

DTÖ, uluslararası ticaretin önündeki engelleri azaltmaya ve tüm üyeler için eşit koşullar sağlamaya yönelik anlaşmaların

müzakere edilmesi için bir forum sunmakta, böylece ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

DTÖ sistemi, Genel Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşmasının (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT) kapsamında düzenlenen bir dizi ticaret müzakeresi sayesinde evrilerek geliştirilmiştir. GATT kapsamındaki ilk müzakereler, esas olarak vergi indirimleri ile ilgiliyken daha sonra

karşılıklı anlaşmalar, anti-damping ve vergi harici önlemler gibi diğer alanları da içerecek şekilde gelişmiştir. GATT 1948'den 1986'ya değin toplam 8 adet müzakere sürecinin işlenmesine neden olmuştur. İlk kez İsviçre'de düzenlenen müzakereler uluslararası ticarete konu olan ürünlerde vergilerin azaltılmasını konu alırken ilerleyen yıllarda daha fazla ülkenin katılımıyla fikri mülkiyet, anti-damping ve anlaşmazlıkların çözümü gibi meseleleri içine alacak şekilde gelişmiştir. GATT kapsamındaki son müzakereleri teşkil eden 1986-94 Uruguay Turu DTÖ'nün yaratılmasına ön ayak olmuştur.

DTÖ, Cenevre, İsviçre merkezli olup, faaliyetleri yaklaşık 600 kişilik bir sekreteryaya tarafından yürütülmektedir.

DTÖ'nün kurallarını belirleyen anlaşmalar üyeler arasındaki görüşmelerin neticesinde hayat bulmuştur. Mevcut metin, tarife ve ticaretle ilgili Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) büyük bir revizyonunu içeren ve hizmet ticareti, fikri mülkiyet, anlaşmazlık çözümü ve ticaret politikasının gözden geçirilmesi ile ilgili yeni kurallar getiren Uruguay Müzakerelerinin sonucudur.

Dünya Ticaret Örgütü'nün merkezinde küresel ticarete yön veren ülkelerinin büyük bir kısmı tarafından müzakere edilerek imzalanan DTÖ anlaşmaları bulunmaktadır. Bu belgeler uluslararası ticaret için yasal zemini oluşturmaktadır. Bu sözleşmeler küresel ticaret politikalarını makul sınırlar içinde tutmak için hükümetleri bağlayıcı kuralları tesis etmektedir. DTÖ anlaşmaları mal, hizmet ve fikri mülkiyeti kapsamaktadır. Anlaşmalar, taraf ülkelerin gümrük vergileri ile diğer ticaret engellerini azaltma ve piyasalarını diğer ülkelere açma taahhütlerini içermekle beraber anlaşmazlıkları çözmek için de temel ilkeleri belirler. Bu anlaşmalar durağan

değildir; zaman zaman yeniden gerçekleştirilen değerlendirmeler neticesinde yeni maddeler anlaşmalara eklenip çıkarılabilir.

Bu anlaşmalar sayesinde DTÖ tüm üyeler için adil ve eşit bir düzlem sağlamaya çalışmaktadır. Bu sayede üyeler kendi iç pazarlarını da diğer üyelere güvenle açmaya yanaşır hale gelmektedir. Sistem ayrıca gelişmekte olan ülkelere taahhütlerini yerine getirme konusunda bir miktar esneklik de sunmaktadır.

Ticari ilişkiler bazen çıkar çatışmasına da neden olabilmektedir. Bu çatışmaların geçmişte savaşa kadar ilerleyen ihtilafla neden olarak taraf ülkeler için hayli yıkıcı olduğu görülmektedir. Fakat günümüzde, ülkeler ticari anlaşmazlıkların çözümü için başta DTÖ olmak üzere uluslararası kuruluşlara yönelebildiğinden uluslararası ticaretin neden olduğu çatışmaların azalageldiği anlaşılmaktadır. DTÖ anlaşmaları tarafından belirlenen anlaşmazlık çözüm sürecinin esas amacı ülkelerin arasında ticaretten kaynaklanan sürtüşmeleri barış temelinde çözüme bağlamaktır.

DTÖ'nün kurulmasından önce anlaşmazlıkların çözümü için güvenilir bir uluslararası yasal prosedür bulunmamaktaydı. DTÖ'nün kurulmasıyla toplam küresel ticaret hacminin önemli kısmını oluşturan ülkeler DTÖ'nün yöneteceği ticaret kurallarını müzakere etmiştir. Bu kurallar anlaşmazlıkların ilkeler üzerinde anlaşarak çözülmesine olanak tanırken aynı zamanda üyelerin anlaşmazlıklarını DTÖ'ye getirme ve tek taraflı hareket etmemeleri gibi yükümlülükleri de içermektedir. Uyuşmazlıkların çözümü çok taraflı ticaret sisteminin merkezinde bulunmaktadır. Anlaşmazlıkların DTÖ anlaşmalarına doğrudan dayanarak çözümlenmesi keyfe keder uygulamaların önüne geçerek

kararların temel ilkelere dayandığı vurgusunu pekiştirmektedir. Kararların bağlayıcılığı DTÖ tarafından bir karar alındıktan sonra ülkelerin kurallar doğrultusunda hareket etmesini sağlamaktadır.

1995'teki kuruluşundan bu yana DTÖ 400'den fazla uyuşmazlık dosyasını çözüme kavuşturmuştur. Yıllar içerisinde DTÖ'ye olan başvuruların sayısındaki artış ticari anlaşmazlıkların arttığı şekilde yorumlanmak yerine ülkelerin ticaret kaynaklı ihtilaflarına barışçıl bir çözüm bulma yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Üye ülkeler uyuşmazlık sürecinde birbirleriyle kıyasıya mücadele etse DTÖ'nün aldığı kararlara riayet ettikleri anlaşılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin küresel ticarete katılımının artmasıyla DTÖ ihtilaflarındaki ağırlıkları 2000'lerin başından bu yana ciddi artış sergilemiştir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin toplam anlaşmazlık dağılımındaki oranı artış göstermiştir.

Bugüne kadar DTÖ'ne yapılan şikâyetlerin yaklaşık yarısı uyuşmazlık heyetinin önüne getirilmeden taraflar arasında çözüme ulaştırılmıştır. DTÖ tarafından verilen kararların %90'ından fazlasının şikâyet edilen ülke tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Uyuşmazlık heyetinin bir şikâyeti karara bağlama süresi DTÖ'de ortalama 10 ay olarak gerçekleşmektedir.

BÖLGESEL SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

Dünya Ticaret Örgütü gibi dünyanın hemen hemen her ülkesini kapsayan yapılar yanında çeşitli ölçek ve kurguda bölgesel girişimlerin de bulunduğu da görülmektedir. Bu yapıların çoğunun serbest ticareti destekleyecek şekilde

gümrük vergisi ve tarifelerinin azaltılması veya ortadan kaldırılmasına yönelik tasarlandığı anlaşılrken Avrupa Birliği'nin ortak pazarın da ilerisine geçerek siyasi bir birliğe yükselen bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement, NAFTA), Kanada, ABD ve Meksika arasındaki ticaret ve yatırım kurallarını belirleyen kapsamlı bir ticaret anlaşmasıdır. Anlaşma Ocak 1994'te yürürlüğe girdiğinden beri üç NAFTA ülkesi arasında serbest ticaret ve yatırımın önünde engel teşkil eden vergi, kota benzeri engelleri sistematik olarak ortadan kaldırmıştır. 1 Ocak 2008'de Kuzey Amerika'da bulunan son gümrük tarifeleri de ortadan kaldırılarak sınırlar arası ticaret ve yatırımın önündeki son engellere de son verilmiştir. ABD, Kanada ve Meksika toplam 486 milyonla dünya nüfusunun

yalnızca %7'sini oluştururken dünya GSYH'nin %28'ini meydana getirmektedir.

NAFTA, Kanada, ABD ve Meksika arasındaki ticari faaliyetlere ilişkin kuralları belirleyen resmi bir sözleşmedir. NAFTA, anlaşma hükümlerinin doğru yorumlanmasını ve düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlayan bir dizi kurum tarafından denetlenmektedir.

NAFTA'ya taraf ülkeler birbirlerinin ülkelerinde üretilmiş ürünlere vergi istisnası uygulamaktadır. NAFTA'nın sağladığı avantajlar, Kuzey Amerika'da yalnızca minimum düzeyde işleme tabi

tutulmuş, NAFTA üyesi olmayan ülkelerden tedarik edilen ürünler için geçerli değildir. NAFTA hükümleri, üretim şartlarının üretici, ihracatçı ve ithalatçılara kesin ve öngörülebilir kılmak için açık ve detaylı olarak düzenlenmiştir.

NAFTA anlaşmasının hükümleri sadece ticaretle sınırlı kalmayarak iş insanı,

Avrupa Birliği

Kökeni kömür ve çelik endüstrilerinin yönetiminin barışçıl bir şekilde sağlanmasını sağlamak amacıyla kurulmuş 1951 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na dayanan Avrupa Birliği bugün dünyanın en büyük ekonomisi, ithalatçısı, ihracatçısı ve önde gelen yatırımcılarından. Dünya nüfusunun yalnızca %7'sine sahip olmasına rağmen toplam dünya GSYH'nin dörtte birine sahiptir.

Avrupa Birliği yıllar içerisinde sadece ekonomik bir birlik olmanın ötesine geçerek daha kapsayıcı bir yapı haline gelse de serbest ticaret halen AB'nin mihenk taşlarından birini teşkil etmektedir.

AB sınırları içinde mal, hizmet, insan ve sermayenin serbest dolaşımına olanak tanıyan 1993'te yürürlüğe giren ortak pazar politikası, Birliğin diğer ülke ve bölgelerle ticaret yapma politikasının temelini oluşturmaktadır.

Güneydoğu Asya Milletleri Birliği

Güneydoğu Asya Milletleri Birliği (Association of Southeast Asian Nations, ASEAN) ülkeler arası işbirliğini destekleyen ve üyeleri ile diğer ülkeler arasında ekonomik, politik, güvenlik, askeri, eğitsel ve kültürel bütünleşmeyi kolaylaştıran on Güneydoğu Asya ülkesini kapsayan

yatırımcı ve belirli çalışanların ülkelerarası serbest dolaşımına da olanak tanımaktadır. Anlaşma hükümleri, bu kimselerin Meksika vatandaşları ABD ve Kanada'ya giriş için vize alma ihtiyacı duysa da, NAFTA hükümleri iş nedeniyle NAFTA bölgesinde ilgili kişilerin geçici dolaşımına olanak tanımaktadır.

AB üyesi ülkeler için uluslararası arenadaki müzakerelerden Avrupa Komisyonu sorumludur. Bu nedenle, hiçbir üye devlet, AB üyesi olmayan bir ülkeyle ikili ticaret anlaşması yapamamaktadır.

AB, serbest ticaret anlaşmaları sayesinde dünyanın en açık ekonomilerinden birini teşkil etmektedir. AB'nin dünya ile olan ticareti, 1999'dan 2010'a iki katına çıkmıştır. Hâlihazırda, AB'ye ihraç edilen ürünlerin neredeyse dörtte üçü yürürlükte olan serbest ticaret anlaşmalarıyla hiçbir vergilendirmeye tabi olmamaktadır. Vergilendirmenin hala bulunduğu ürünlerde ortalama oran sanayi ürünleri için %2,3, genel olarak tüm mallar için ise %3,6 olarak gerçekleşmektedir.

AB 59 ülkenin en büyük ticaret ortağı konumundadır. Buna karşılık, Çin için bu rakam 37 ve ABD için ise 23 ile sınırlı kalmaktadır. Dev bir pazar olan AB, başta Avustralya, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda ve ABD olmak üzere gelişmekte olan ülkelerle ticaretini sürdürmektedir.

bölgesel bir kuruluştur. Tüm ASEAN ülkeleri arasında ekonomiyi desteklemek amacıyla 28 Ocak 1992'de Singapur'da ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (Asian Free Trade Area, AFTA) anlaşması imzalanmıştır. ASEAN'ın toplam nüfusu

yaklaşık 650 milyonken dünya GSYH'nin %4'nü oluşturmaktadır.

AFTA'nın öncelikli hedefi üye ülke halklarının refahını artırırken ekonomilerini kuvvetlendirerek küresel düzeyde rekabetçi hale gelmelerini sağlamak amacıyla serbest piyasa önündeki tüm engelleri ortada kaldırmak ve üye ülkeleri yabancı yatırımlar için daha cazip kılmaktır.

AB'den farklı olarak AFTA, ithal mallar üzerinde ortak bir vergilendirme politikası uygulamamaktadır. Her ASEAN üyesi, ulusal menfaatlerine göre ASEAN dışından giren mallara uygun gördüğü vergiyi uygulamaktadır. Ancak, ASEAN menşeli ürünler için ASEAN üyeleri %0-5 arasında bir vergi uygulamak zorundadır. Genel uygulamaya istisna olarak üye ülkeler belirli ürünler için geçici istisna, tarım ürünleri, milli güvenlik, kamu ahlakı, doğanın korunması gibi hususlar için ise kalıcı istisna uygulayabilmektedir. Bu durumlarda ülkeler ithal ürünlere diledikleri şekilde vergilendirmede bulunma özgürlüğünü haizdir.

AFTA yönetimi, her üye ülkenin ulusal gümrük ve ticaret yetkilileri tarafından idare edilmektedir. ASEAN Sekreteryası, AFTA düzenlemelerine uyumu izleme yetkisine sahipse de ihlal halinde üye ülkeyi cezalandırma yetkisine sahip değildir. Bu, üye ülke idarecilerinin birbirleriyle uyumsuz karar almasına yol açmıştır.

Bununla beraber, üye ülke makamları çoğunlukla diğer ASEAN ülke idarecilerinin ülkenin iç işlerine müdahale olduğu gerekçesiyle AFTA hükümlerine uyum konusunda isteksiz davranmıştır. ASEAN bölgesinde, AB ve NAFTA'nın aksine, uyumu sağlamak ve suiistimali araştırmak için yasal prosedürler yaygın olarak kullanılmamıştır. Bunun yerine, üye ülke makamları, AFTA düzenlemelerine uyumu denetlemek için diğer ASEAN ulusal makamlarının işbirliğine muhtaçtır. Bu nedenle üye ülkelere arasında çıkan anlaşmazlıklar ASEAN Sekreteryası tarafından çözümlenmeye çalışılmaktadır. Ancak Sekreteryanın aldığı kararlar üye ülkeler için bağlayıcı değildir.

TİCARET SAVAŞI 2018: NE OLDU?

II. Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyada küreselleşme trendinin arttığı, ülkelerin birbirleriyle daha fazla ticaret yaptığı görülmektedir. Ancak ABD'de başkan Trump'ın göreve gelmesiyle, ABD'nin imzaladığı ticari anlaşmalarda kandırılarak zarar uğratıldığı savı ABD yönetiminin korumacı politikalara yönelmesine neden

olmuştur. İmalat sanayinde istihdamın düşük ücretler nedeniyle Asya'ya kayması neticesinde seçmenler arasında huzursuzluğun artması bu eğilimi pekiştirmiştir. ABD'nin korumacı tavrının önce Çin'le başlayarak diğer ülkelere yayılması dünyada ticaret savaşlarının başlama korkusuna neden olmuştur.

Çelik ve Alüminyum

8 Mart 2018'de ABD Başkanı Trump, ABD'nin çelik ithalatına %25, alüminyuma ise yüzde %10'luk bir tarife getirildiğini açıklamıştır.

ABD yönetimi 26 Mart 2018'de çeliğin üçüncü büyük yabancı tedarikçisi Güney Kore'yi çelik tarifesiinden muaf tutmuştur. Buna karşılık Güney Kore Hükümeti ise 2012'de imzalanan karşılıklı ticaret

anlaşmasının değiştirilmesini kabul etmiştir. Anlaşmada yapılan değişiklikle 2021 yılında %0'a indirilmesi planlanan kamyonet vergisinin 20 yıl daha sürmesine karar verilmiştir. Aynı anlaşmayla Güney Kore, ABD'den ithal edilen otomobil kotasını iki katına çıkarmayı kabul etmiştir. Benzer şekilde Arjantin, Avustralya ve Brezilya da çeliğe getirilen vergilerden muaf tutulmuştur.

NAFTA müzakereleri esnasında ABD hükümeti, ABD'nin en büyük çelik tedarikçisi Kanada ile dördüncü büyük çelik tedarikçisi Meksika'nın da süreç nihayetlendirilene kadar vergilerden muaf olacağını belirtmiştir. Ancak 1 Haziran'a kadar tanınan geçici muafiyetin sona ermesiyle Meksika yönetimi ABD ürünlerine vergi uygulama kararı almıştır. Meksika yönetiminin Trump'ı destekleyen geleneksel olarak cumhuriyetçi bölgelerde üretilen ürünlere vergi getirmiştir. Kanada yönetimi ise 11 Haziran 2018 tarihli G7 zirvesinden sonra tarifelerle ABD'nin hamlesine misilleme ile cevap vereceğini açıklamıştır.

10 Ağustos 2018'de ABD Hükümeti, Türkiye'den ithal edilen alüminyum ve çeliğe uygulamam tarifeleri ikiye katlayacağını açıklamıştır.

ABD Kongresi, vergi politikalarını yapmak için tek yetkili mercidir. Ancak başkan Trump, 1962 yılında Kongre tarafından

başkana verilen hususi bir kuvveti kullanarak ulusal güvenliğin tehdit altında olduğu iddiasıyla çelik ve alüminyuma söz konusu ek vergiyi getirmiştir. Ticaret Bakanlığı, ithal edilen ürünlere bağımlılığın ABD'nin silah üretme kabiliyetini tehdit ettiğini bildirse de Havacılık ve Uzay Sanayii Konseyi, getirilen tarifelerinin askeri harcamaları artıracığını belirtmiştir.

Yeni getirilen vergiler nedeniyle Kanada, Hindistan ve AB gibi ABD müttefiki sekiz ülke Temmuz ayında ABD'yi Dünya Ticaret Örgütü'ne şikayet etmiştir. Başvuru sahibi ülkeler getirilen tarifeleri ulusal güvenlik temelinde haklı çıkaramayacağını iddia etmiştir. Şikâyetle bulunan diğer beş ülke ise Meksika, Norveç, İsviçre, Çin ve Rusya'dır.

ABD dünyanın en büyük çelik ithalatçısı konumundadır. ABD yönetimi, tarifelerin ABD çelik ve alüminyum endüstrisinde istihdam edilen 147.000 işçiyi koruyacağını belirtse de çelik ithal eden sektörlerde çalışan 6,5 milyon işçinin vergilerden olumsuz etkileneceği düşünülmektedir. Çeliğe getirilen vergiler başta altyapı olmak üzere otomotiv, ulaşım ve elektronik sektörlerini etkilediğinden bu sektörlerde iş gören kurumların ürünlerine zam yaparak çelikteki fiyat artışını müşterilerine yansıtmaları neredeyse kaçınılmaz görülmektedir.

Çin

ABD ile Çin arasındaki gerilim Ocak 2018'de başlamış gibi görünse de bu iki ülke arasındaki ticari anlaşmazlıklar daha eskiye dayanmaktadır.

Çin, dünyanın bir numaralı ihracatçısıdır. Çin'in karşılaştırmalı üstünlüğü diğer ülkelerden daha düşük maliyetle üretim yapabilmesinden kaynaklanmaktadır.

Çin'in düşük ücretlendirme politikası şirketlerin diğer ülkelere göre daha düşük ücretler ödemesine olanak tanımaktadır. ABD'li şirketler Çin'in düşük maliyetleri ile rekabet edemediğinden ABD'deki imalat işleri tarihsel olarak Çin'e kaymış, bu iş kollarında çalışanların bu iş fırsatlarının ABD'de kalmasını talep etmiştir.

2017 yılında ABD, Çin'e 130 milyar dolar tutarında ürün ihraç etmiştir. En büyük üç ihracat kategorisi 16 milyar dolar ile hava taşıtı, 12 milyar dolar ile soya fasulyesi ve 11 milyar dolar ile otomobillerdir. Aynı yıl Çin'in ABD'ye olan ihracatı ise 506 milyar dolar olup bu rakamın çoğunluğu elektronik, giyim ve makine teçhizatın meydana gelmiştir. Bununla beraber, Çin'in ABD'ye yaptığı ihracatın önemli bölümü düşük maliyetli montaj için Çin'e hammadde gönderen ABD'li üreticilerin faaliyetlerinden ileri gelmektedir. Bu ürünler ABD'ye geri gönderildikten sonra ithal ürün olarak kabul görmektedir. Sonuç olarak, vergiler sadece Çin şirketlerine değil ABD menşeli şirketlere de zarar vermektedir.

22 Ocak 2018'de ABD yönetimi Çin'den ithal edilen güneş paneli ve çamaşır makinelerine vergi ve kota uygulamaya başlamıştır. Çin mevcut durumda güneş paneli üretiminde dünya lideri konumundadır. Dünya Ticaret Örgütü, ABD'nin korumacı eyleminin haklı bir nedeninin olmadığını belirtmiş, Çin yönetimi Ağustos 2018'de ABD aleyhine konuya ilişkin DTÖ'ye şikayette bulunmuştur.

8 Mart 2018'de ABD yönetimi, Çin hükümetinden 375 milyar dolarlık ticaret açığını 100 milyar dolar azaltmak için bir plan üzerinde çalışmasını istemiştir. Çin yönetimi ekonominin ihracata bağımlılığını azaltma hedefine paralel olarak fikre sıcak yaklaşmışsa da ticaret açığının temel nedeninin ABD'li tüketicilerin düşük maliyetli Çin mallarına olan ilgisi olduğundan, açığı azaltmak üzere Çin yönetimi somut bir adım atamamıştır.

22 Mart 2018'de, ABD yönetimi Çin'den ithal edilen 60 milyar dolarlık ürüne vergi uygulanacağını belirtmiş, ayrıca ABD'nin Çin şirketlerine yapacağı teknoloji

transferlerini sınırlayacağını duyurmuştur. Çin yönetimi, ülkede faaliyet göstermek isteyen yabancı sermayeli şirketlerin ticari sırlarını Çinli şirketlerle paylaşmasını zorunlu kılmaktadır. Çin yönetimi, ABD'nin hamlesine 3 milyar dolarlık ticaret hacmine sahip olan meyve, domuz eti, geri dönüştürülmüş alüminyum ve çelik borularına vergi getirerek cevap vermiştir.

26 Mart 2018'de, ABD yönetimi Çinli yöneticilerle sessizce görüşmelere başlamıştır. Üç talebe odaklanan ABD'li yöneticiler Çin'in ABD menşeli otomobillere uyguladığı vergileri azaltmasını, Çin'in ABD'den daha fazla yarı iletken ithal etmesini ve Amerikan şirketlerinin Çin'in finans sektörüne daha fazla erişimini istemiştir.

ABD yönetimi 3 Nisan 2018'de Çin'den ithal ettiği 50 milyar dolarlık elektronik, havacılık ve makine-teçhizat ürünlerine vergi uygulayabileceğini açıklamasını yapmıştır. Çin yönetimi aynı gün içinde ABD'nin Çin'e yaptığı 50 milyar dolarlık ihracata %25'lik vergi getirileceğini açıklamıştır. Yeni vergilerle Çin yönetiminin 2016 seçimlerinde Trump'ı destekleyen eyaletlerde yer alan endüstrileri hedef aldığı görülmüştür.

Kısa bir süre sonra Çin, ABD ile olan tüm soya fasulyesi sözleşmelerini iptal ettiğini açıklamıştır. Çin, ABD'den her yıl 12 milyar dolarlık soya fasulyesi ithal ederek temel hayvansal gıda olan domuzları beslemek için kullanmaktadır. Ürünlerinin yaklaşık yarısını Çin'e satan ABD'li soya fasulyesi üreticileri, son on yılın en düşük fiyatları boşuşurken Çin'in Brezilya ürünlerine yönelmesi nedeniyle daha da olumsuz etkilenmiştir. 6 Nisan 2018'de ABD yönetimi, 100 milyar dolarlık Çin ithalatına vergi uygulayabileceğini belirtmiştir. Bu tutar, Çin'den yapılan ihracatın üçte birine tekabül etmektedir.

Nisan 2018'de ABD, Çin'in "Made in China 2025" planı kapsamında öncelikli olarak belirlediği robotik, havacılık ve yazılım endüstrilerini içeren on sektöre yaptığı devlet yardımlarını durdurmasını talep etmiştir. Çin yönetimi ABD'nin önceki talebini değerlendirerek ithal araçlardaki vergileri azaltacağını duyurmuştur.

ABD yönetimi 4 Mayıs 2018'de Çin'e beş talepte bulunmuştur:

- Teknoloji şirketlerine yapılan devlet yardımlarının sonlandırılması
- ABD menşeli fikri mülkiyetini haklarının ihlaline son verilmesi
- 2020 yılına kadar ABD mallarına uygulanan vergilerin durdurulması
- ABD'nin Çin'e yatırım yapma imkânlarının kolaylaştırılması
- 2020 yılına kadar ABD dış ticaret açığının 200 milyar dolar azaltılması

Çin'in gelecekte teknoloji lideri olma hedefiyle geliştiğinden ilk iki talebe olumlu cevap vermemiştir. Öte yandan, Çin'in ekonomik reform planı ihracata olan bağımlılığı azaltmayı hedeflediğinden 10 Mayıs 2018'te Çin daha fazla ABD ürünü ithal etmeyi kabul etmiştir.

Çin, 15 Mayıs 2018'de ABD'den ithal edilen domuz etine uygulanan vergileri kaldırmayı kabul etmiştir. 29 Mayıs 2018'de ABD yönetimi 15 Haziran'da 50 milyar dolarlık ithal Çin ürününe uygulanacak nihai bir liste yayımlayacağını bildirmiştir. Yönetim, 30 Haziran'da ise Çin'in ABD menşeli teknolojileri satın

almasını kısıtlayacak önemlerini açıklayacağını duyurmuştur.

6 Temmuz 2018'de, ABD yönetiminin uygulama kararı aldığı yeni vergiler toplam 34 milyar dolarlık Çin menşeli ürün için yürürlüğe girmiştir. Bunu müteakip, Çin ABD otomobillerine %40 vergi uygulamaya başlamıştır. Bu kararın ertesinde Tesla firması vergiden muaf olabilmek için Şanghay'da bir fabrika kuracağını duyurmuştur.

Çin'in Temmuz ayında ABD'den ithal edilecek tarımsal ürünlere vergi uygulayacağını açıklamasıyla 24 Temmuz'da ABD yönetimi çiftçilere bu durumu telafi etmek üzere yardımda bulunulacağını açıklamıştır. 27 Ağustos'ta yapılan açıklamada ABD'li çiftçilere devletin 4,7 milyar dolarlık destek vereceği bildirilmiştir.

10 Temmuz 2018'de ABD yönetimi 200 milyar dolarlık Çin ürününe %10'luk vergi uygulanacağını duyurmuş, Eylül ayında yürürlüğe girecek vergilerin balık, bavul, lastik, çanta, mobilya, giyecek ve döşek gibi tüketici ürünlerini etkileyeceği görülmüştür. ABD yönetimi, Çin'in misillemesi karşısında tüm Çin ithalatının vergilendirileceğini bildirmiştir.

2 Ağustos 2018'de ABD yönetimi 16 milyar dolarlık Çin ithalatına %25'lik vergi uygulanacağını açıklamış, bu vergiler 23 Ağustos'ta yürürlüğe girmiştir. Traktör, plastik tüp ve kimyasalları kapsayan bu ürünlere karşılık aynı gün Çin yönetimi otomobil ve kömürü kapsayan 16 milyar dolarlık ABD ürününe %25 vergi uygulanacağını duyurmuştur.

Avrupa Birliği

ABD yönetimi, Kanada ve Meksika için olduğu gibi Avrupa Birliği için de 8

Mart'tan 1 Haziran 2018'e kadar çelik ve alüminyum vergisinde geçici muafiyet

tanırken ABD menşeli otomobillere AB’de uygulanan %10’luk verginin kaldırmasını talep etmiştir. 21 Haziran’da Almanya, ABD’den ithal edilen otomobillere %10’luk verginin sona ermesini teklif etse de görüşmeler neticesinde mutabakata varılamamasının ardından ABD yönetimi, Kanada, Meksika ve AB’ye çelik ve alüminyum için vergi uygulanacağını açıklamıştır.

Haziran sonunda AB, 3,2 milyar dolarlık ithal Amerikan ürününe %25 oranında vergi uygulanmasına karar vermiştir. Avrupa Birliği de Meksika yönetimi gibi Trump destekçilerinin yoğun olarak yaşadığı bölgeleri etkileyecek olan alkollü içki, motosiklet ve portakal suyu gibi ürünleri özellikleri hedeflemiştir.

ABD vergileri yürürlüğe girmeden 21 Nisan 2018’de AB ile Meksika arasında var olan hemen hemen tüm tarifeleri sonlandıracak bir anlaşmanın imzalanmasına karar

verilmiştir. 17 Temmuz’da ise AB ile Japonya arasında 152 milyar dolarlık bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Hemen hemen tüm mallarda vergileri azaltan ya da sonlandıran bu anlaşma tarihteki en büyük ticari anlaşmalardan biridir. Anlaşma ülke parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra 2019 yılında yürürlüğe girecektir.

25 Temmuz 2018’de ABD ve AB yeni vergilendirmelerin önüne geçmeyi, çelik ve alüminyum üzerindeki vergileri yeniden değerlendirmeyi ve otomobil dışı sanayi malları üzerinde sıfır tarife sağlamayı amaçlayan bir mutabakata varmıştır. AB, daha fazla ABD menşeli sıvılaştırılmış doğal gaz ve soya fasulyesi ithal etmeyi kabul etmiştir. Bu yolla, Rus doğalgazına bağımlılığını azaltmayı hedefleyen AB aynı zamanda Washington-Pekin arasındaki gerilim nedeniyle Çin pazarını kaybeden ABD tarımına destek olacaktır.

Trans-Pasifik Ortaklığı

Pasifik Okyanusu etrafında bulunan on iki ülke Şubat 2016’da Trans Pasifik Ortaklığı’nı (Trans Pacific Partnership, TPP) hayata geçirmek üzere bir araya gelmiştir. ABD, Japonya, Malezya, Vietnam, Singapur, Brunei, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, Meksika, Şili ve Peru’dan oluşan bu ülkeler toplam dünya ekonomisinin yaklaşık %40’ını oluşturmaktadır.

Ortaklığın ana amaçları ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri derinleştirmek, gümrük vergilerini azaltmak ve büyümeyi hızlandırma amacıyla yatırımı teşvik etmek olarak belirlenmiştir. Ortaklığın nihai amacı üyeler arasında ekonomi politikaları ve düzenlemeleri konusunda daha yakın bir ilişki geliştirerek AB’ye benzer bir ortak pazar yaratmaktır.

Ülkeler arasında ticarete konu olan mal ve hizmetin önemli çoğunluğuna uygulanan gümrük vergilerinin Ortaklıkla beraber kaldırılacağı tasarlanmış ancak üyeler tarafından stratejik görülen bazı vergilerin sadece azaltılacağı, bazı vergilerin ise kademeli olarak kaldırılacağına karar verilmiştir.

TPP genel olarak mal ve hizmetlere ilişkin gümrük vergileri, fikri mülkiyet, çevreyi koruma ve uyuşmazlık çözüm mekanizmaları gibi küresel ticaretin pek çok alanını kapsayacak şekilde kurgulanmıştır.

Ancak Trump’ın ABD başkanı seçilmesiyle başlayan süreçte ABD yönetimi Ortaklığı tekrar gözden geçirmiş ve Ocak 2017’de Trans-Pasifik Ortaklığı’ndan çekildiğini açıklamıştır.

Bununla beraber, kalan 11 ülke TPP'yi tekrar gözden geçirerek Mart 2018'de Trans-Pasifik Ortaklığı için Kapsamlı ve Yenilikçi Anlaşması'nı (Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership, CPTPP) imzalamıştır. TPP düzenlemelerinin neredeyse aynısı olan

GENEL DEĞERLENDİRME

2. Dünya Savaşından sonra uluslararası ticaretin serbestleşmesiyle ABD, Avrupa ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler yanında Çin, Hindistan ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelerin de kalkınmasının hızlandığı, dünya piyasalarına arz olunan ürünlerin kalitesi yükselirken fiyatlarının azaldığı düşünülmektedir.

Küresel ticaretin kesintisiz ve sürdürülebilir bir şekilde devam ettirilebilmesi için çalışan uluslararası örgütler bulunmaktadır. Başta Dünya Ticaret Örgütü olmak üzere çok taraflı müzakerelere dayanan NAFTA, AB ve ASEAN yapılar ticaretin önündeki engellerin kaldırılması için küresel veya bölgesel düzeyde faaliyetler yürütmektedir. Farklı özelliklere sahip bu yapılar çeşitli yetkilerle donatılarak bölgesel ve uluslararası ticareti kolaylaştırmak suretiyle büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.

Bununla beraber, uluslararası saygınlığı olan bu kurumların verdiği kararların bağlayıcılığı konusundaki sorunlar halen tam olarak giderilmemiştir. Yerel makamların bazen bu yapıların verdiği kararları uygulamaya yanaşmadığı anlaşılmaktadır.

Uluslararası serbest ticaretin genel refahın artmasına katkıda bulunduğu düşünülse, politika yapıcılarının bazı dönemlerde korumacı politikalara yöneldikleri anlaşılmaktadır. 2007'da ABD'deki başlayan ve tüm dünyayı etkileyen küresel

yeni anlaşma fikri mülkiyet gibi ABD yönetiminin özellikle üzerinde durduğu bir takım hükümleri içermemektedir. Anlaşma üye ülkelerin ulusal parlamentolarında anlaşmayı onamalarının ardından yürürlüğe girecektir.

finansal krizden sonra dünyada yurtiçindeki üreticiler ile işçileri koruma gerekçesiyle korumacı eğilimler artmıştır.

2018 yılında ABD yönetimi ulusal menfaatleri koruma gerekçesiyle bir dizi korumacı politikayı yürürlüğe koymuştur.

Bir sektörü korumak için uygulanan politikalar hızla siyasi krize dönüşerek ticaret savaşının diğer sektör hatta ülkelere sıçramasına neden olabilmektedir.

Tarihsel olarak ABD müttefiki olagelmış ülkeleri de kapsayan bu kapsamlı düzenlemeler diğer ülkelerin yoğun tepkisine neden olmuş, çeşitli etki ve düzeyde misillemelere neden olmuştur.

ABD yönetiminin bu dönemde en çok en büyük ticaret ortağı Çin ile karşı karşıya geldiği görülmektedir. Çin'in ABD menfaatlerine aykırı hareket etmekle suçlayan ABD yönetimi hayli katı bir takım düzenlemelerle ticareti engelleyici eylemlere yönelmiştir. Çin yönetiminin de benzer uygulamalarla ABD'ye cevap verdiği anlaşılmaktadır. ABD yönetiminin Çin'den başka başta AB olmak üzere gelişmekte olan ülkelere de benzer vergisel düzenlemeleri getirdiği, diğer ülkelere istisna tanımak için çeşitli ödünler talep ettiği görülmektedir.

Resmi olarak Ocak 2018'de başlayan bu korumacı politika rüzgârının bir ticaret savaşına evrileceği ihtimali hayli azsa da küresel ticaret hacmini olumsuz etkileme ihtimali azımsanmamalıdır.

KAYNAKÇA

<https://www.wto.org/>

The World Trade Organization: A Very Short Introduction, Amrita Narlikar

The World Trade Organization; Law, Economics and Politics, Hoekmen and Mavroidis

The History and Future of the WTO, Craig VanGrasstek

The Law and Policy of the WTO, Van den Bossche

<https://ec.europa.eu/commission>

The European Union Explained: Trade, European Commission

www.naftanow.org/

<http://asean.org/>

www.thebalance.com/: Trade Wars and How They Affect You

<https://www.ft.com/>: US-China trade dispute

www.forbes.com: China Trade War: Where Are We Now?

E-ISSN: 2548-1223

TÜRKİYE SERMAYE PİYASALARI BİRLİĞİ

Büyükdere Caddesi
No.173 1. Levent Plaza
A Blok Kat: 4 34394
Levent / İstanbul

+90 212 280 8567
+90 212 280 8589
info@tspb.org.tr
www.tspb.org.tr

